

ალექსანდრე ყაზბეგი

100 ამბავი

შეადგინეს

ლევან ბებურიშვილმა და ანა პაპოშვილმა

 ანტანუში

თან საკითხავი

62

სერიის მთავარი რედაქტორი
ბუბა კუდავა

რედაქტორი
მელანო კოგახიძე

დამკაბადონებელი
ვიოლა ტულუში

გარეკანის დიზაინერები
თეონა ჭანიშვილი
ილია ხელაია

გარეკანზე:
ალექსანდრე ყაზბეგის პორტრეტი
(ავტორი – ლადო გრიგოლია)

ISSN 2587-4993

ISBN 978-9941-494-26-0

© გამომცემლობა „არტანუჯი“, 2022

მოგეხსენებათ, როგორ უჭირთ ადამიანებს დღეს
კითხვა.

დაძაბული გრაფიკი, ცხოვრების ჩქარი რიტმი, ცოტა
დრო, ბევრი საფიქრალი, ინფორმაციის მიღების
მრავალი სხვა საშუალება...

არადა, ბევრს უყვარს კითხვა და ბევრს აქვს
მოთხოვნილება იკითხოს.

გამომცემლობა „არტანუჯის“ ახალი სერია –
თან საკითხავი ერთგვარი გამოსავალია ამ
საყოველთაო უდროობის დროს.

დიახ, თან-საკითხავი.

საკითხავი „სხვათა შორის“, საკითხავი
თანდათანობით, სვენება-სვენებით თუ ერთი
ამოსუნთქვით. საკითხავი კეთების პარალელურად.
ადვილი და საინტერესო საკითხავი. საკითხავი
დასვენებისას, მგზავრობისას, თუნდაც მუშაობისას.

საკითხავი ავტობუსში, მანქანაში, თვითმფრინავში, მატარებელში...

საკითხავი ჰამაკში, პლაჟზე, ჯდომისას თუ წოლისას, საკითხავი ისე, ნებისმიერ დროს და ნებისმიერ ვითარებაში. საკითხავი მათთვის, ვისაც მოსწონს წიგნებისთვის „თვალის გადავლება“, ვისაც უყვარს კითხვა აქა-იქ თვალის ჩაკვრით და ვისაც არ იზიდავს ვრცელი და გაბმული ტექსტები.

თითოეულ გამოცემაში ერთი საინტერესო თემისა თუ პიროვნების შესახებ შეკრებილი, გასაგები და უშუალო ენით დაწერილი, მცირე მოცულობის ძალზე საინტერესო „ამბები“ მოიყრის თავს. ეს ნაწილები არ იქნება ერთმანეთზე გადაბმული და დამოკიდებული.

ასე, ნაკვეს-ნაკვეს კითხვა ხომ წიგნის ნებისმიერი ნაწილიდან შეგვიძლია დავიწყოთ და ნებისმიერ დროს შევწყვიტოთ, ნებისმიერ დროს განვაახლოთ და შემდეგ ნელ-ნელა ჩავამთავროთ. ან არც ჩავამთავროთ... ☺

ესეც სერიის სამოცდამეორე წიგნი!..

1.

მე ვარ მთიელი და არა „მთიული“, როგორც ჩვენს ლიტერატურაში გაჭირვებულები მოგვიხსენიებენ ხოლმე. დიახ, მთიელი, აღზრდილი ხალხში, შობილი იქ, სადაც ყმა და მონება ძველთაგანვე სამარცხვინოდ ყოფილა... სადაც სიტყვა „ბატონყმობას“ ადგილი არასოდეს არა ჰქონია და სადაც კაცს პატივისცემა მხოლოდ პირადის ღირსებით შესძლებია. დიახ, ჩემო მკითხველო! იქ გავჩნდი, ამ ხალხში აღვიზარდე, აქვე ვსწოვდი მთიელის დედაკაცის რძეს, რომელიც მთლად იყო შემდგარი მთის დიდებულებით აღსავსე ბუნების ნაწილებიდგან... ვიზრდებოდი მათ შორის და სანექტარო ნიავთან ერთად სმენასა მწვდებოდა ნანა ჩემის მწოებელისა, რომელიც იძახდა: ვინ თავისას ვერა სთვისობს, მას აღმზრდელის რძე ცხვირიდან წამოუაო. და შემდეგ, – თუმცა ყოველმა შემთხვევამ, თუნდა ავიღოთ თბილისის, ასე წოდებული მოწინავე მოთავე ხალხში ტრიალმა, ვერ დაიმორჩილა ჩემი შემადგენელი ნაწილები, ვერ შეიპყრო და ვერ გარყვნა მათი ძალა და დღემდის ჩემის სისხლის შემადგენელნი არიან მთის ნაკადულში შერეული რკინა და კლდეთა შორის ნაჩეჩქვის წვეთები.

ალექსანდრე ყაზბეგი, „მკითხველო!“

2.

ვისაც კი გაუვლია ან გამორუვლია ხევზე, უეჭველათ შეუმჩნევია ის უნაყოფო, გახრეკილი მთები, რომლებიც აქ უზარმაზარათ აყუდებულან და თითქმის იკარგებიან ცის სივრცეში... წვიმასა და ავდარს ჩამოურეცხამს მიწაც და დარჩენილა უშნოთ აყუდებული სიბი კლდეები, რომელსაც ჰბურღავს ქარიშხალი და ავდარი... ვინც კი შეხედავს ამ ადგილებს, მაშინათვე შეამჩნევს, რომ იქ მიწა არ უნდა იყვეს მდიდარი სხვადასხვა მცენარეებით და იქ მცხოვრებნი მარტო ხვნა-თესვას ვერ მიჰყვებიან...

მოხევე კაცზედ გულკეთილი მე არც ერთი ხალხი არ მეგულება. ერთი-ორი ტკბილი სიტყვა რომ უთხრა, ისე მოგენდობა, როგორც ძმას... სულ მუდამ ბუნებასთან ბრძოლამ ისინი შეაჩვია დაუდგრომელს მუშაობას. თუმცა მოხევე სულ მუდამ ბუნებასთან ბრძოლაშია და ყოველს ნაბიჯზედ ფათერაკი სდევს იმას, მაგრამ მაინც ისეთის თავგანწირვით უყვარს თავისი თითო მუჭა მიწა, რომ სულ წვალებაში ყოფნას რჩეულობენ, ვიდრე იმის თავის დანებებას და სხვაგან გადასვლას. ყოველ მთას, ყოველ გორას, ყოველ ქვას, მდინარეს, ადგილს იმისთვის რაღაც მღვთიური მნიშვნელობა აქვს და მთაში მწუხარებაში და ჯაფაში ყოფნას ის არ გასცვლის არც ერთ გვარ სიამოვნებაზედ.

*ალექსანდრე ყაზბეგი,
„მოხევეები და იმათი ცხოვრება“*

3.

სპეციალურ ლიტერატურაში დამკვიდრებული აზრის თანახმად, ყაზბეგების გვარი ჩოფიკაშვილებიდან მოდის, ხოლო ჩოფიკაშვილების წინაპარი ყოფილა ვინმე ჩოფიკა. ერთ-ერთი გადმოცემით, ჩოფიკა ქისტი იყო, რომელსაც თავის სამშობლოში კაცი შემოაკედა და სოფ. სტეფანწმინდაში გადმოსახლდა... ეს ლეგენდა, ცხადია, დიდ ნდობას არ იმსახურებს, მაგრამ, როგორც ჩანს, ყაზბეგების საგვარეულოში იგი თაობიდან თაობას გადაეცემოდა.

ვანო შადური

4.

[ყაზბეგთა წინაპარს] ჩოფიკას ჰყავდა ოთხი შვილი: ზალია, ლევანი, გუგუა და ყაზი. ყაზი სულ უფროსი იყო და მოურავობაც მას ეკუთვნოდა. როდესაც ჩოფიკას შვილები ერთიან ოჯახს გამოეყვნენ, მაშინ სტეფანწმინდელებმა ზალიას ოჯახს შეარქვეს ზალიენი, ლევანის ოჯახს – ლევანენი, გუგუას ოჯახს – გუგუენი და ყაზიბეგისა კი – ყაზიბეგიანნი.

საინტერესოა როგორ მოემატა ყაზის სახელს ბეგი? ეს იმიტომ, რომ ხევის ჩრდილოეთის მეზობლად ცხოვრობენ ქისტები... სწორედ მათ შეურქმევიათ მოურავ ყაზი ჩოფიკაშვილისათვის ყაზი ბეგი, რაც ქისტურად ბატონს ნიშნავს. ასე წარმოიშვა სახელი ყაზბეგი.

5.

საარქივო მასალებიდან ირკვევა, რომ ყაზბეგ ჩოფიკაშვილი¹ ჯერ კიდევ ვახტანგ მეექვსის დროს დაწინაურებულა. იგი პირნათლად ასრულებდა მეფის დავალებებს. მეფესაც დაუფასებია მისი ერთგულება და სამოურაოდ უბოძებია ხევის სოფლები – სტეფანწმინდა, გერგეტი, ცდო და გველეთი. როცა ვახტანგ VI მრავალრიცხოვანი ამალით რუსეთში წავიდა (1724), ყაზბეგი მის ოჯახს მოსკოვშიც ხლებია და ბაქარ ვახტანგის ძისგან „წყალობის წიგნი“ მიუღია.

ვანო შადური

¹ ყაზბეგების გვარის ფუძემდებელი.

6.

ყაზიბეგ ჩოფიკაშვილის [ყაზბეგების გვარის ფუძემდებელი] გარდაცვალების შემდეგ მოურავად დაინიშნა მისი შვილი, გაბრიელი [ალექსანდრე ყაზბეგის პაპა], რომელსაც განსაკუთრებული ავტორიტეტი და გავლენა მოუპოვებია როგორც ხევში, ისე ჩრდილოეთ კავკასიაში. გაბრიელი იყო ერეკლე მეორის თანამოაზრე, რომელიც გეორგიევსკის ტრაქტატის შემდეგ განუხრელად ატარებდა ქართველი მეფის პოლიტიკას რუსეთთან კავშირის განსამტკიცებლად და ენერგიულად ეხმარებოდა დარიალის ხეობით თბილისისაკენ მომავალ რუსის ჯარს. ამიტომ მას მთავრობამ მაიორის ჩინი უბოძა. ამის შემდეგ გაბრიელ ჩოფიკაშვილს მამის სახელის მიხედვით მიუღია გვარი ყაზბეგი. აქედან დაწყებულია ყაზბეგების გენეალოგია. გაბრიელის დამსახურებისა და მისდამი პატივისცემის ნიშნად რუსებმა მყინვარწვერსა¹ და სტეფანწმინდასაც ყაზბეგი უწოდეს.

ვანო შადური

მყინვარწვერი – მწვერვალი ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში. მისი სიმაღლე 5054 მ-ს აღწევს.

გაბრიელ ყაზბეგი – ალექსანდრე ყაზბეგის
პაპა

მიხეილ ყაზბეგი – ალექსანდრე ყაზბეგის მამა

7.

ალექსანდრე ყაზბეგის მამამ, მიხეილმა პირველად 1819 წელს იქორწინა ქეთევან საგინაშვილზე. ქეთევან საგინაშვილთან მიხეილ ყაზბეგს შესძენია ერთადერთი შვილი, კონსტანტინე, რომელიც ორი წლისა გარდაცვლილა.

ქეთევან საგინაშვილის უდროოდ გარდაცვალების შემდეგ მიხეილ ყაზბეგმა მეორედ იქორწინა ელისაბედ (შინაურობაში კეკე) ესტატეს ასულ თარხნიშვილზე, თუმანიანთ ქვრივზე, რომელსაც სამი ქალიშვილი ჰყავდა. თანამედროვეთა დახასიათებით, ელისაბედი კარგად აღზრდილი, მეოჯახე, ქართული მწერლობისა და საღვთო რჯულის მოსიყვარულე, თანაც პოეტური ნიჭით დაჯილდოებული პიროვნება ყოფილა.

ელისაბედ თარხნიშვილზე დაქორწინებისას მიხეილ ყაზბეგი უკვე ოფიცერი იყო, მაგრამ მცირე განათლების მიუხედავად, მან სიმდიდრე შექმნა და რუსეთის თვითმპყრობელობის სამსახურში გენერლობასაც მიაღწია.

8.

კეკე ბებია [ალექსანდრე ყაზბეგის დედა] იმ დროის კვალობაზე განვითარებული ქალი იყო. ზეპირად იცოდა საღმრთო სჯული, „ვეფხისტყაოსანი“ რომ ჰკითხავდნენ, კეკე, ასეთი გრძელი ნაწერები როგორ გახსოვთ ზეპირადო, იგი პასუხობდა: უნინ ყველა დიდ ოჯახში ქალებს კარგა უნდა ესწავლა ხელსაქმე, „ვეფხისტყაოსანი“ და საღვთო სჯულიო. იცოდა ზღაპრების, გამოცანებისა და ანდაზების თქმა, თანაც კარგი ფანტაზიის ქალი იყო. გვარნმუნებდა, ჩვენ ღვთისმშობლის ნათესავები ვართ, ბაგრატიონებს მისგან აქვთ მოდგმამო (კეკე ყაზბეგი იყო საქართველოს უკანასკნელი მეფის, გიორგი მეთორმეტის უფროსი ქალის – სოფიო ბატონიშვილის შვილიშვილი).

ელისაბედ თარხნიშვილი – ალექსანდრე ყაზბეგის დედა

9.

ალექსანდრე ყაზბეგის მამას დიდად უყვარდა მდიდრად ცხოვრება. ზამთარში თბილისში ცხოვრობდა ხოლმე და ზაფხულში – მთაში, ხშირად კი ზამთარშიც მთაში იყო, თბილისში მარტო სახლობას ინახავდა. მთაში იმას ეკავა ერთი დიდი სასახლე,

სადაც ოთახები მორთული იყო ძვირფასი ხალიჩებით. ყოველი ოთახის მოწყობილობა განირჩეოდა მეორე ოთახის მოწყობილობიდან, ყოველ ოთახში კაცი სულ სხვადასხვა ჯურის ნივთს და იარაღს ნახავდა, რომელიც მნახველის თვალს იტაცებდა.

სასახლის საჯინიბოში ყოველთვის 50 ცხენი ება. ასევე უხვი იყო სხვადასხვა პირუტყვთა რიცხვი, თვით ირემ-კანჯარი¹ და შინაურ და გარეულ ფრინველებითაც კი სავსე იყო ამ სასახლის საქათმეები და ბოსლები. მოსამსახურეთ რიცხვი ხომ დაუღველი ყოფილა. სამზარეულოც დიდად იყო მოწყობილი, მარხვასა და ხსნილში ყოველდღიურად კეთდებოდა ცხრა თავი საჭმელი, სულ ძვირფასეული. ხშირად გარეული ნადირის ხორცი, ნამეტურ ფრინველების, თევზეულობა და ევროპული საჭმელიც. დღეში კეთდებოდა 30 კაცის სადილი. სუფრის ჭურჭელი სულ ვერცხლისა იყო. როცა ყაზბეგი თბილისში გადმოვიდა საზამთროთაო, მაშინ ეს ვერცხლის ჭურჭელი ერთი საძნე ურემი² გამოვიდაო.

ზაქარია ჭიჭინაძე

¹ კანჯარი – ცხენისებრთა ოჯახის კენტრლიქოსანი ცხოველი.

² სატკირთო ურმის სახეობა.

10.

მამაჩემს და დედაჩემს განსაკუთრებით თავისებური ხასიათი ჰქონდათ. უყვარდათ დიდკაცობა და მდიდრულად სცხოვრობდნენ, მაგრამ ყველგან თავისებური პირადობა ეტყობოდათ. მაგალითად: სამი მზარეული გვყავდა, ორი მეფინიბე, ორი კუჩერი [მეეტლე], ექვსი ლაქია, ორი კიდევ პატარა ბიჭი ხელზე მოსამსახურე, ხუთამდის „მცველები“ (სხვა სახელი ვერ მომიგონია იმ ხალხისთვის, რადგანაც მათი საქმე მხოლოდ შეიარაღებული გაყოლა იყო მამიჩემისა, როდესაც მიდიოდა სადმე), შვიდი მოახლე და ერთი ბაზიერი,¹ თავის ურიცხვ ქორმეძებრებით. ჩვენი წასვლა სადმე ერთი ორომტრიალი იყო, რადგანაც ამოდენა სახლობის დასაძრავად თვეები მზადება გვინდებოდა.

ალექსანდრე ყაზბეგი, „მკითხველო!“

¹ ბაზიერი – ქორ-შავარდენთა სანადიროდ დამგეშავ-მწვრთნელი და მეთვალყურე.

11.

სანდროს დედ-მამას ადრე ვიცნობდი. მამა გენერალი იყო და დედა თარხნიშვილის ქალი, ძველებურად გაზრდილი. დედისერთა სანდრო ძალიან სათუთად და ნებიერად იზრდებოდა, მისთანას არას აიჩემებდა, რომ მშობლებს, თუკი მოახერხებდნენ, არ აესრულებინათ მისთვის. მდაბალი ხალხი იმთავითვე ბავშვობაშივე უყვარდა. სულ ბიჭებში მიდიოდა და ვგონებ მიზეზიც იგივე იყო, რომ რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ დიდის ხნით ცხვრის სამწყემსურში გადავიდა. ფულის ყადრი, პატარა რომ იყო, მაშინაც არ იცოდა. გამოართმევდა ხოლმე მამას ვერცხლის ფულს, ჩაიყრიდა ჯიბეში და გაუდგებოდა გზას. აედევნებოდნენ სოფლის ბიჭები, ისიც იღებდა ხოლმე ჯიბიდან ფულებს და გადაუყრიდა ბიჭებს; ისინი დაერეოდნენ ერთმანეთს, იყო ერთი წინკნა-გლეჯა და ეს ამბავი ძალიან უხაროდა პატარა სანდროს.

ალექსანდრე ყაზბეგი მშობლებთან ერთად

12.

პატარა სანდროს... ფუფუნებით ზრდიდნენ, მისთვის ჰყავდათ რამდენიმე გამდელი [გამზრდელი, ძიძა], პატარაობისას სანდროს ყოველი ბრძანება დაუყოვნებლივ უნდა შესრულებულიყო. სანდრო ამით ისე გათამამდა, ისე გამედიდურდა და გალალდა, რომ ერთი უბრალო რამის ნყენის გამო გაჯავრდებოდა და ტირილს დაიწყებდა. პატარა სანდროს აცმევდნენ მშვენიერ ტანსაცმელს და ოქრო-ვერცხლის პატარა იარაღებითაც რთავდნენ. მამა ჯიბეში ყოველთვის ოქროებს უყრიდა, რომ სანდროს გახარებოდა და არ მოეწყინა. პატარა სანდროს ხშირად აქა-იქ მეზობლის ბიჭებშიაც ატარებდნენ, რომ იგი პატარა ბავშვებთან თამაშობას შესჩვეოდა. ხშირად მისი გულისათვის გლეხის ბიჭებს სახლში დაუძახებდნენ და იქ თამაშობას გამართავდნენ. სანდროც მონაწილეობას იღებდა, მერე თავის ამხანაგებს თეთრ ფულებს¹ ურიგებდა საჩუქრად. სანდრო გახდა დედ-მამის მზე და მთვარე. ისე უყვარდათ, რომ შვილს რაც უნდა ეთხოვნა, ყველაფერს უსრულებდნენ. მაგალითად, იმ დროს რუსეთიდან მოსულა ერთი გლეხი კაცი, რომელსაც გალიებით

¹ იგულისხმება ვერცხლის ფული.

საქართველოში „კანარეიკები“¹ მოჰყვანდა. ეს კაცი სანდროს მამას გამოეცხადა, მოწმობა აჩვენა; ამ კაცს სანდროს მამისათვის ორი კანარეიკა უფეშქაშებია [უჩუქებია]. უფულოდ, თავის გალიით. სანდროს როგორც დაუნახავს კანარეიკები, მამისთვის დაუნყია მუდარა:

– მამა, ხუთი კანარეიკა მიყიდე, თორემ ვიტყვებო! მამას უყიდა ხუთი კანარეიკა, 35 მან. მიუცია. იმავე ღამეს სანდროს ჩიტები კატამ დაჭამა. ახლა იმაზე ატეხა ტირილი: კატამ რათ შეჭამა ჩემი ჩიტები, მოკალით კატაო.

გავიდა ხანი. ერთ დღეს ჩამოუვლიათ აქლემებს. სანდროს დაუნახავს თუ არა აქლემი, მისულა მამასთან და დაუნყია ხვენწა:

– მამა, აქლემი მიყიდეო!

იძულებულმა მამამ უყიდა აქლემიც, რის წვალეზით, ხვენწით და მუდარით რამდენიმე თუმანი მისცა ფასად. ეს აქლემი მიიყვანეს შინა და დააბეს, ერთი კვირა ჰყავდათ შინა და სანდროც მით შეეცუოდა, ხშირად აწვალებდა, მოსვენებას არ აძლევდა. მეორე კვირას აქლემი კლდიდამ გადაიჩეხა, დაიმტვრა და მოკვდა.

ზაქარია ჭიჭინაძე

¹ კანარის ჩიტი, მომცრო ტანის ფრინველი.

13.

მაშინ მე, თუმცა დედ-მამისაგან განებივრებული შვილი ვიყავ და ჩემის სიამოვნებისათვის არას იშურებდნენ, მაგრამ ირგვლივ მყოფნი რაოდენადმე მჩაგრავდნენ...

ახალს ტანისამოსს ისე ვერ ჩავიცვამდი, რომ მასხრად არ ავეგდეთ, ისე სიტყვას ვერ ამოვიღებდი, რომ საკამათოდ არ გაეხადათ. ჩაიზედ რომ ვყოფილიყავ სადმე, მომეხვეოდნენ და ერთი მეორის შურით იძახდა: „სანდროს შაქარი უნდა, სანდროს მურაბა მოუტანეთ, სანდროს პეროჟნი,¹ სანდროს კანფეტი“ და ყველა ამ სიტყვებში იმოდენა სანამლავი ერია, იმოდენა შხამი, რომ ღმერთმა ჩემს მტრებსაც ნუ გამოაცდევინოს.

ალექსანდრე ყაზბეგი, „მკითხველო!“

¹ ღვეზელი.

14.

ალექსანდრე ყაზბეგის დედ-მამა მდიდრულ ცხოვრებას ეწეოდნენ, არისტოკრატობდნენ და, რასაკვირველია, შვილსაც ნებიერად ზრდიდნენ...

განებივრებაში უცნაური არაფერია. ხშირია ასეთი მოვლენა „დიდგვარიანთა“ თუ „დიდქონებიანთა“ წრეებში... იქნებ პარადოქსალურად მოსჩანდეს ჩემი აზრი, მაგრამ მაინც ვამბობ, რომ ასეთმა ალ-ზრდამ ალ. ყაზბეგს დიდი სიკეთე მოუტანა. რომ ასე არ გაენებივრებინათ, რომ მისი ყოველგვარი ჟინი არ შეესრულებინათ და სამაგიეროდ უფრო მაგარ ხელეებში დაეჭირათ პატარა ბავშვი, ეჭვს გარეშეა, რომ თავის დაღს დაამჩნევდნენ უსუსურ ბავშვის შინა ქვეყანას და იქნებ ალ. ყაზბეგი ჩვენი მწერლობისთვის დაკარგულიყო კიდევც.

ვახტანგ კოტეტიშვილი

15.

ყაზბეგიანთ ერთმა ხნიერმა მანდილოსანმა გარდმომცა, გიმნაზიაში ყოფნის დროს, ალ. ყაზბეგი საზაფხულოთ რომ შინ მოდიოდა, მთელ ბიჭებს მოაგროვებდა და ქართულს ანბანს ასწავლიდაო. შვილის ასეთი საქციელი მამას ეჯავრებოდა და სანდროს ეუბნებოდა: – შვილო, თავი დაანებე მაგ მთიელ ბიჭებს, მაგათთვის წიგნის ცოდნა საჭირო არ არის, მაგათთვის რაც არის საჭირო, იმათ მათ დედ-მამა ასწავლიან. შენ ისწავლე, გენაცვა, შენა. მაგათი გულისათვის რაზე იწუხებ თავსა, რაც გინდა ეცადო, ეგენი ვერაფერს ისწავლიანო. მაგრამ პატარა ალექსანდრე თავისას არ იშლიდაო.

ზაქარია ჭიჭინაძე

16.

სანდრო ხშირად ბუტიაობდა, ყველაფერს, რასაც მოუტანდნენ იწუნებდა, ჯავრობდა, თუ რასმე დაუშლიდნენ. ჟინიანობდა, იშვიათი არ იყო იმის-თანა დღეები, როცა მთელი ოჯახი აყალ-მაყალში და უსიამოვნებაში ვარდებოდა... ერთს ამისთანა ღრუბლიანს დღეს, როდესაც სანდრო ამგვარად ავზნეობდა და იმის დედასთან ზედიზედ რამდენიმე საჩივარი შეიტანეს, მაშინ ძალუა [მწერლის დედა] წამოხტა, ვითომ სანდროს დასატუქსავად, ახლო მივიდა და გაჯავრებულმა უთხრა:

– რა ღმერთი გაგწყრომია, რომ ქვეყანას ერჩუბები? რა დაგმართვია, სწორედ მოჩხუბარიძე ხარ!..

სანდროს ეს სახელი ძალიან მოეწონა და საჩქაროდ წამოიძახა:

– ჰო, მოჩხუბარიძე ვარ და აკაკიაცა მქვია! ასე მესიამოვნება!

ამ დღიდან სანდროს მეტსახელად დაერქვა მოჩხუბარიძე და ბოლოს იმის ფსევდონიმიც „აკაკია მოჩხუბარიძე“ გახდა.

17.

ერთხელ ბიძაჩემს სტუმრად მოუვიდა სამხედრო მინისტრი მილიუტინი თავისი ქალიშვილით. ის ქალი მშვენივრად უკრავდა ფორტეპიანოს, კარგი როიალი ჰქონდა ბიძაჩემს. როცა იმ ქალმა გაათავა, ძალუამ [მწერლის დედამ] დაიკვება: ჩემი შვილიც კარგად უკრავს, სადილის უკან დაუკრავსო.

როცა სასადილოში გამოვიდნენ, სანდრომ მითხრა:

– ჩქარა დიასახლის ნინოს სთხოვე, თაფლი გამოგზავნოს ეხლავე! როცა თაფლი ამოვიტანე, სანდრომ საჩქაროდ ეს თაფლი ფორტეპიანოს კლავიშებზე წაუსვა, მერე ხელები დაიბანა და სასადილოში შევიდა.

– ეს რა ჰქენი, სანდრო? – ვკითხე.

– შენ არ გესმის, – მიპასუხა, – ხომ არ შევრცხვები ამისთანა დამკვრელებთან, „სერენიკი კოლზიკს“ ხომ არ დავუკრავ! კლავიშები რომ ერთმანეთს მიეკვრებიან, რაღას დამაკვრევინებენ.

სადილის შემდეგ ამოიყვანეს დასაკრავად. სანდრო ისე გამოვიდა, ვითომ აქ არაფერი ამბავიაო, დაიწყო და უმაღვე შესწყვიტა:

– ვერ დავუკრავ, არ შეიძლება, ვილაცამ თაფლი წაუსო, კლავიშები გაეკრო ერთმანეთსო.

18.

თბილისში ალ. ყაზბეგს დაუჭირეს ორი გუვერ-
ნანტკა¹, ერთი რუსი და მეორე ფრანგის ქალი, მათ
გარდა რამდენიმე მასწავლებელი. ქართული ენის
მასწავლებლად „ცისკრის“ რედაქტორი ივანე კერე-
სელიძე მოიწვიეს. მასწავლებლის მოსაყვანად ხში-
რად ეტლს ჰგზავნიდნენ ხოლმე. მასწავლებლებზე
დიდი ფული იხარჯებოდა, მამა არას დაგიდევდა.
მიხეილ ყაზბეგი ხშირად მასწავლებლებსაც უმარ-
თავდა ნადიმს. ივანე კერესელიძე იტყოდა: ეტლი
მომივიდოდა, დღეს მობრძანდი სადილათაო. მეც
დავჯდებოდი ეტლში და წავიდოდი დიდის გაბერ-
ვითაო, აქ კაი ქეიფს, კაი სადილს გეახლებოდი და
საღამოზე ვბრუნდებოდი შინაო.

ზაქარია ჭიჭინაძე

¹ აღმზრდელი ქალი.

ალექსანდრე ყაზბეგი მონაფეობის დროს

19.

1859 წელს სანდრო ჰაკეს პანსიონში¹ მიაბარეს, იმ პირობით, რომ თავისი ბიჭი იალუპაც [მოსამსახურე] თანა ხლებოდა, რომელიც ყოველდღე უნდა მოსულიყო და სანდროს ამბავი შეეტყობინებინა...

ერთ დღეს იალუპა პანსიონიდან უდროვოდ და მოულოდნელად დაბრუნდა და ამბავი მოიტანა: „მე ერთი კარგი სილა მაჭამეს და პანსიონიდან დამითხოვესო. სანდროც ძალიან დატუქსეს და

¹ XIX საუკუნის შუა წლებში თბილისში არსებული კერძო სასწავლებელი.

ტირისო". ადვილი წარმოსადგენია, რაც ამ ამბით ოჯახში აღელვება და ალიაქოთი გაჩნდა. ძალუამ [ალექსანდრეს დედამ] ორივე ხელები თავში შემოიკრა, გამდელმა წინომ ღრიალი მორთო, ბიძაჩემი ფერმიხდილი აქეთ-იქით აწყდებოდა...

– ჩქარა წადი, ბატონო, გაიგე რა ამბავია, – ეუბნებოდა თვალცრემლიანი ძალუა, – ხუმრობა არ არის, არ დაგვიჩაგრონ.. სანდრო მწუხარებას ვერ აიტანს, მოუკვდეს დედა!..

– ეხლავ ეტლს ვაბმევინებ, წავალ და თუ რომ მართლა დაუტუქსავთ, არ ვიცი რასა ვიქ!.. მამა არ წამიწყდება, მაშინვე წამოვიყვან. რათ მინდა მაგათი სწავლა, თუკი შვილს დამიჭლექებენ?

ბიძაჩემი საჩქაროდ გაქანებული, ნახევარი საათის განმავლობაში კიდეც დაბრუნდა თავის სანდროთი. ჩვენ ყველანი წინ მივეგებენით და მხიარულს, მოცინარეს სანდროსა ვლოშნიდით! ძალუამ კოცნისა და ალერსის შემდეგ ყველაფერი დანვრილებით გამოჰკითხა და აი, რა მიზეზი გამოიჩინა სანდროს დატუქსვისა:

საბრალო კორბოს¹ ტიტველ მელოტ თავზე ორიოდ ბეწვი თმა ებადა და იმითი იმშვენებდა ხოლმე

¹ ალექსანდრე ყაზბეგის ფრანგულის მასწავლებელი ჰაკეს პანსიონში.

ტიტველს თავს. განგებ არ იკრეჭდა და აქა-იქ გადაივარცხნიდა ხოლმე, რომლითაც ჰფარავდა თავის ნაკლულოვანებას. სანდრო ხომ მის ოთახში იყო დაბინავებული. კორბოს შუადღის ძილით ეძინა თურმე და ის ორიოდ ბუნუნნი თმა ბალიშზე აბურძგნული ეყარა. ჩვენმა ცელქმა და დაუდეგარმა სანდრომ შენიშნა და გამოხუმრება მოინადინა. მხლებელი იალუპა ყოველთვის ჩოხა-მასრებიტურთ გამონყობილი დაიარებოდა. მასრებში თოფის წამალი ჰქონიყო. სანდროს იალუპასათვის თოფის წამალი გამოურთმევია, მიჰპარვოდა მძინარე კორბოს, იმ ბუნუნებზე დაეყარა და ასანთით აეფეთქებინა. სანყალი კორბო თავგამურული, შეშინებული, გაშტერებული წამოვარდნილიყო და მოცინარე სანდრო და იალუპა რომ დაენახა, მაშინვე მიხვდებოდა, რალა თქმა უნდა, იმათ გიჟურ ხუმრობას და გაჯავრებული დასძგერებულისყო თავის პატარა მტრებსა. სანდრო მარდათ გაუსხლტა ხელიდან, მაგრამ იალუპას კი კარგი სილა მოხვდა. სილის შემდეგ მუჯღუგუნით და ქისტისკვრით გამოეგდოთ. სანდროს, რალა თქმა უნდა, რომ გაუჯავრდებოდნენ.

20.

1864 წელს სანდრო თბილისის I კლასიკურ გიმნაზიაში მიაბარეს... გიმნაზიიდან ზაფხულში რომ დაბრუნდა, უფრო მუყაითი იყო სწავლაზე, რაღაცა ლექსების წერა შევამჩნიე, მაგრამ კი არავის გვაჩვენებდა...

იმ დროს დაიწყო თავისი პირველი კომედია „აღმზრდელები“. კომედიაში თავისი დედ-მამა ჰყავდა მიზანში ამოღებული. იმათი უსწავლელობა და უფარგისი ანტიპედაგოგიური მოქმედება. პირველ თავს, რაც დანერილი ჰქონდა, ყველას გვაჩვენებდა და გვაკითხებდა, გარდა თავის დედ-მამისა. ერთ დღეს მთელი ოჯახობა ერთად ვსადილობდით, კარგ გუნებაზედაც ვიყავით. სანდროს დედ-მამამ შეურჩიეს იმისთანა მომენტი, როდესაც შესაძლებლად სცნეს გაბედვა: „აბა, რომ ამბობ, კომედია-სა ვსწერო, ჩვენ რომ არ გვაჩვენებ, ე ბიძაშენს და შენს ბიძაშვილებს მაინც წაუკითხე!“ სანდრომაც შეგვისრულა სურვილი. გამოიტანა თავისი რვეული და დაიწყო კითხვა.

პირველივე სტრიქონების წაკითხვაზე, სადაც დედ-მამამ თავიანთი სურათი იცნეს, ძალუამ ტირილი მორთო: „ვაი, ჩვენი ბრალი, რომ შენი სასაცილო-ნიც გავხდით! რაც შევძელით არას ვიშურებდით: გასწავლიდით, გემუდარებოდით... ეგ არის შენმა მზემ, თუ ჩვენ სასაცილოთ გაგვაკეთე, ქვეყანა მოგიწონებს!“

ამგვარი საყვედურებით აავსეს მშობლებმა სანდრო. სანდრომაც რამდენიმე მკვახე სიტყვა მიუგო... ამითი გათავდა კომედიის კითხვა.

21.

სანდრომ სიყმანვილიდგანვე შეისწავლა მშობლების ხასიათი, იმათ სუსტ მხარეებს ალლო აულო და იმათთან გამოხმაურებით ხშირად თავის ნადილს ისრულებდა.

აი, რა მოიმოქმედა: რადგანაც იმისი მშობლები თბილისს წასვლას აგვიანებდნენ და ამითი იმის სწავლას აფერხებდნენ, იმან ერთ დღეს თავის პატარა ჩამადანს დალაგება დაუწყო, თბილისს მივდივარო. მნახველებმა ისე მიიღეს, ვითომ წინათვე ალაგებს ბარგსაო და არაფერი ყურადღება არ მიაქციეს. როდესაც სადილად მოიკითხეს სანდრო, მაშინ ველარც სანდრო იპოვეს და ველარც იმისი ჩამადანი ნახეს, შეიქმნა ერთი ალიაქოთი: სანდრო თბილისს გაიპარაო! შეატყობინეს მამაჩემს და სთხოვეს: „არიქა, ნიკოლოზ, სანდრო თბილისს გაგვეპარა და შენს მეტს არავის გაუგონებს, გვიშველე, დააბრუნეო!“ მამაჩემიც ცხენით გაიჭრა, რადგანაც ეგონა – იქნება შორს მომინდეს მიწევო, მაგრამ იქვე სტანციასთან¹ როგორც მივიდა, სანდრო ჩვენის დუქნის კედელთან ატუზული ნახა. როდესაც მამაჩემი გამოეხმაურა, მაშინ შესჩივლა: „რა ვქნა, სწავლა მინდა და არ მივყავარო და მეც მინდა შევაშინოვო“. მამაჩემი დაჰპირდა, თუ მშობლები არ წაგიყვანენ, მე თვითონვე წაგიყვანო და ამრიგად პატარა ყაჩაღი შინ დააბრუნა. სანდრო არ შესცდა. ამ გამოხუმრების შემდეგ აღარ გაიარა დიდმა დრომ, თბილისს წაიყვანეს.

ელისაბედ ყაზბეგი

¹ სადგურთან.

22.

ჩემი შიში, რომ არ დაგეგვიანებინეთ [აქ ავტორი მშობლებს მიმართავს] გიმნაზიაში, და ნადილი ისეთი ძლიერი იყო, რომ შინიდან ჩემოდანაკიდებული, ქვეითი გამოგეჟეცით, ცივს ყინვაში. თქვენ გამოგზავნეთ კაცები, დამიჭირეთ, მომათრიეთ და, მკაცრის მოქცევის შემდეგ იანვრამდინ დამაგდეთ. რა გამოვიდა იქიდან?.. გამომრიცხეს გიმნაზიიდან და როდესაც ისევ მინდოდა შესვლა, მაშინ ეგზამენია¹ მომთხოვეს იმაში, რაც გვევლოთ ჩემს ამხანაგებს ჩემს იქ უყოფელობაში. ეგ აშკარა იყო, რომ 8 თვე ნადირობაში და უსაქმო გატარების შემდეგ, ყოვლათ შეუძლებელი იყო ეგზამენის დაჭერა. ამ უბედურებას მიემატა მამიჩემის ავანთმყოფობა, რომელსაც ნადილი იმ სურვილათ გადაექცა, რომ გვერდიდან აღარ მოვშორებოდი. ასე რომ, არამც თუ თქვენის მიზეზით გემნაზიის სწავლა დავკარგე, ისიც კი აღარ იფიქრეთ, რომ სხვა რომელსამე გზაზედ დაგეყენებინეთ...

ალექსანდრე ყაზბეგი, „მკითხველო!“

¹ გამოცდების ჩაბარება.

ალექსანდრე ყაზბეგი სტუდენტობისას.
1868 წ.

23.

ალექსანდრე ყაზბეგის გამზრდელი იყო მოხვეე ნინო... ნინო რომ ცნობილი და კეთილშობილი პიროვნება ყოფილა, ჩანს თუნდაც იმ ფაქტიდან, რომ ელისაბედ თარხნიშვილმა თავისი ერთი შვილი გასაზრდელად სწორედ ნინოს მიაბარა.

ნინო იყო სტეფანწმინდელი ალიბეგაშვილების ქალი, ის გათხოვილი იყო გოჩიანთ გლახაზე (ფიცხელაური). სწორედ აქ იზრდებოდა სანდრო. აქ აიდგა ფეხი, უსწავლია ლაპარაკი, ამ უბნის ბიჭებთან დარბოდა და თამაშობდა. იგი არ გამოირჩეოდა სხვა ბიჭებისაგან. ეცვა ჩვეულებრივად. მთელ ზაფხულს ფეხშიშველი იყო. მშობლებთან მიჰყავდათ და კარგად აცმევდნენ მხოლოდ მაშინ, როცა მიხეილ ყაზბეგისას¹ დიდი სტუმრიანობა იქნებოდა.

ნინოს შთამომავალთ ახლაც შენახული აქვთ ის ოთახი, სადაც ყაზბეგი იძინებდა, პურს სჭამდა და კერიასთან ისმენდა ნინოს ზღაპრებს და ისეთ ამბებს, რომლებიც გულსა და გონებაში სამუდამოდ ალბეჭდნენ.

სტეფანე ალიბეგაშვილი

¹ ალექსანდრეს მამის ოჯახში.

24.

წერილი გამზრდელისადმი

ჩემო საყვარელო გამზრდელო ნინო!

ჩემისთანა ღარიბ კაცს რა ექნება, რომ შენ და-
გიგდოს სახსოვრად ან მოგიძღვნას?! ამაზედ
უძვირფასესი მე არა მქონდა რა და ამის გამოი-

სობით შენ გიძღვნი ემ რამთვენიმე ჩემი გრძნობისა და სულის მოძრაობას, რომლის აღზრდაშიაც შენ ისეთს მონაწილეობას იღებდი. აბა, მოიგონე ის დროება, როდესაც მე ბავშვობაში მივლიდნენ ისე, როგორც მეფის შვილს. მანებივრებდნენ უკანასკნელ გარყვნილებამდინ. მასწავლიდნენ შურს, ამპარტავნობას და სიძულვილს! ხელის-ხელ ამასთან მოიგონე შენი ზღაპრები: „თათრის ყვავილი“, „ხალხის ნუგეში“, „მეკობრეები“, და სხვადასხვა... რომლებსაც უფრო ვენდობოდი და რომლების შინაარსიც უფრო იბეჭდებოდა ჩემს თავში, ვიდრე დარიგება სხვა პირებისა. გახსოვს, რა თანაგრძნობით მიაგებოდი მოსამსახურის და ყმების მდგომარეობაზედ ბატონების ხელში?.. გახსოვს, შენმა სიტყვებმა რამდენჯერ დამაღვრევინა მდულარე ცრემლები და თანამაგრძნობინა ტანჯული ხალხისათვის?

შენი სიტყვები არ დაიკარგა მუქთად და აქ დაიმარხა ჩემს გულში... და ეხლა ამდენი ხნის განმავლობის შემდეგ, როდესაც შემიძლიან ანგარიში მივცე ჩემს მოძრაობას, შემიძლიან სიამაყით გითხრა, შენს გაზრდილში თუ იპოვება რამე რიგიანი ბავშვობიდანვე ჩანერგილი, ამის მიზეზი შენა ხარ, რომლისათვისაც გმადლობთ წარმოუთქმელად.

შენი აკაკია მოჩხუბარიძე

[ალექსანდრე ყაზბეგის ფსევდონიმი]

25.

1866 წ. 20-ს თიბათვეს სტეფანწმინდას ამბავი მოვიდა მიხეილ ყაზბეგის [ალექსანდრეს მამის] გარდაცვალებისა და დიდი და პატარა დაფაცურდა...

ბიძაჩემის გვამი მთელი კვირა შინ ესვენა და მთელი ხევის სოფლებიდან მოტირალის მოსვლა არ შეწყვეტილა. მოხევეს გარდა მთელი ქისტები, ოსები, ჩერქეზები მოაწყდნენ სტეფანწმინდას და ყველანი თავის წესს ასრულებდნენ. ზოგიერთი ჩვეულება მართლა რომ შესაზარია! წარმოიდგი-

ნეთ ვაჟკაცი, საკინძეჩამონყვეტილი, საყელოჩამონეული, დაკუზული, რომელსაც მარცხენა ხელი თვალებზე აფარებული აქვს და მარჯვენა ხელით კი მათრახს კისერში იცემს!.. ორიოდ დაკერის შემდეგ კანიდან სისხლი თქრიალით ჩამოსდის და ამ სახით სამჯერ უნდა შემოუაროს ცხედარს... „ბიძაჩემის ხათრი რომ არა მქონდეს, ამ მოტირალებს ყველას დავითხოვდი, ამგვარი წესები სულ უნდა მოისპოსო“, – ამბობდა სანდრო.

სანამ ცხედარს დამარხავდნენ, ჩვენ, ქალები, მუდამ იქ ვტრიალებდით, რადგანაც მომსვლელი ხალხის თვალში ჭირისუფლები საჭირო მორთულობას შეადგენდნენ. ამისთანა მძიმე მდგომარეობიდან სანდრო ხშირად გამოგვიხსნიდა ხოლმე: მეორე ოთახში გაგვიხმობდა ხოლმე ვითომდა საქმისათვის, მაგრამ შესასვენებლად. სანდრომ ეხლაც გაგვიწვია თავის ოთახში, ჩამოჯდა შუა და... გვემუსაიფებოდა... ამ ლაპარაკის დროს შემოგვესმა: „სნოვლები¹ სატირლად მოვიდნენო!“ სანდრო უცებ გაჩუმდა, უსიტყვოდ წამოდგა და კარი გაიარა... არ გამოვიდა ხუთი-ექვსი წამი, შეიქმნა მოძრაობა... „მათრახით მოდის!“ „ვინაა?“ „სანდრო, სანდრო!“ ჩვენც გაკვირვებულები წამოვცვივდით და მივმართეთ იმ ოთახს, სადაც ცხედარი ესვენა...

¹ სნოს მკვიდრნი.

გულგადაღელილი, საყელოჩამოკეცილი, მოკუზული სანდრო ცხედარს გარს უვლიდა და მათრახს ძალზე იცემდა!.. ნინო [ალექსანდრეს გამზრდელი] თავპირში ცემით წინ მიუძღოდა, ძალუაჩემი [მწერლის დედა] თმაგანწილი, წინანდელზე უფრო თავგამოდებული ხმითა ტიროდა და დიდის უნარით ცხედარს ჩასძახოდა სანდროს თავგანწირულებას და დიდს მწუხარებას. მაყურებლები ერთიანად ატირდნენ და საერთო ვაივაგლახი გამართეს.

სანდრო ძლივს მოაშორეს კუბოს. დიდი მადლობით და ქება-დიდებით შემოიყვანეს მეორე ოთახში კისერდასიებული, დასისხლიანებული. ჩვენ ჯერ გონს ვერ მოვსულიყავით, გაშტერებით ვუყურებდით და ვეკითხებოდით, რათა ქნა ეს საქმე.

– ყმანვილო, შენ უბრალო თავ-პირში ცემასაც უშლიდი, ამისთანა ჩვეულებას სძრახავდი და ეხლას ვხედავთ, შენ თვითონ მათრახით შემოუარე?!

– მართალია, მათრახთ ტყავის გაძრობა დიდი მხეცობა არის! მაგრამ მე ასე მოვიქეცი ხალხის გულისათვის. ასე რომ არ მოვქცეულიყავ, იტყოდნენ მამის სიკვდილი უხარიანო. ეხლა კი დარწმუნდნენ, რომ მამაჩემს ღირსეულადა ვგლოვობ. დედაჩემის და ნინოს თვალში ხომ გავიზარდე, ავმალლდი, – დაუმატა ალექსანდრემ.

ელისაბედ ყაზბეგი

26.

მამის სიკვდილის შემდეგ მონყობილ ოჯახს გარდა, სანდროს ერთი კარგი შემოსავლიანი დუქანი დარჩა. სანდრომ პირველი მეოჯახობა იმითი დაიწყო, რომ დაითხოვა მოიჯარადრე-მედუქნე და თვითონ ჩადგა დახლში. ამ მოქმედებამ ყველანი გააკვირვა. ძალუაჩემმა [ალექსანდრეს დედამ] ბევრი იტირა... სანდრომ ბიძასაც აღარ გაუგონა და დღე და ღამე დუქანში მიკიტნობდა... „ჩემი საქმე მე თვითონ ვიციო“, – გაიძახოდა...

რამდენიმე თვის შემდეგ უსახსრობით დუქანი დასაკეტი გაუხდა. იმის მხლებელი ბიჭები დუქნის პატრონებად გახდნენ, ფულიც შეიძინეს და სანდრო კი, გამგე და დუქნის პატრონი, ღარიბდებოდა.

ელისაბედ ყაზბეგი

27.

ჩვენ, შინაურები, სანდროს მედუქნეობას შევეჩვიეთ, ასე რომ იმის გაქონილ ტყაპუჭს აღარ ვიმჩნევდით. სტეფანწმინდელებმაც კარგად შეიგნეს იმისი ახირებული, თავისუფალი ხასიათი და რაც არ უნდა მოემოქმედა, აღარავის უკვირდა, მაგრამ სხვა ტომის კაცზე კი საკვირველს, ზღაპრულს შთაბეჭდილებას მოახდენდა ხოლმე.

იმ დროს ერთი აკადემიკოსი ინჟინერი დაიარებოდა ჩვენსა... ერთ დღეს იგი გვესტუმრა და სადილის შემდეგ მხიარულის მუსაიფით წავედით გასასეირნებლად. შორიდანვე შევნიშნეთ, რომ სანდროს დუქნის დერეფანზე მედუქნე იდგა, გაპოხილი ტყაპუჭით, ქუდის ჩაჩით, თმაგანეწილი, ერთ ხელში პაპიროზი ეჭირა და სწევდა, მეორე ხელით დოინჯი

შემოეყარა და ვილაც გლესს ელაპარაკებოდა. ეს მედუქნე იყო ალექსანდრე ყაზბეგი, რომლის ნახვამ და გარეგანმა შეხედულებამ ჩვენ სრულებით არ გაგვაკვირვა, რადგან ჩვენი ბიძაშვილი არაერთხელ გვენახა ამგვარად მორთული.

როდესაც მივალწიეთ დუქნის დერეფანთან, ამ მედუქნემ არც დოინჯი მოიშალა და არც პაპიროზის წევას დაანება თავი, იმ დროს, როდესაც იქვე მჯდომი გლესები ფეხზე წამოდგნენ და პატივისცემით ქუდი მოიხადეს, ტყაპუჭიანი მედუქნე თამამად გამოიყურებოდა და ქუდის მოხდის მაგივრად (როგორც ჩვენი კავალერი მოელოდა), თამამად, შენობით დაგვიწყო ლაპარაკი. ჩვენც იმავე კილოთი პასუხი მივეცით. უნდა გენახათ გაშტერება ჩვენის კოხტა კავალრისა... ჩვენს კავალერს საუბრის ძაფი შესწყვეტიყო, გონება დაფანტვიყო და ლაპარაკს ველარ ახერხებდა. ჩვენს კითხვაზე, რომ ასე უეცრად რამ შესცვალა იმის მხიარული ბუნება, იმან საყვედურით გვიპასუხა, რომ ჩვენმა დღევანდელმა ქცევამ და მედუქნის თამამობამ ისე აამღვრია, რომ კარგა ხანს გონზე ველარ მოვა...

მე არ შემიძლია ავწერო ჩვენი კავალრის განცვიფრება და გაშტერება, როცა გაიგო, რომ ის მედუქნე ჩვენი ბიძაშვილი ალექსანდრე ყაზბეგი იყო. ამგვარი ბაასით სტანციამდე მივალწიეთ... როგორც მიუუახლოვდით ჩვენს ეკლესიას და შინისკენ უნდა შევტრიალებულიყავით, გალავნის კარებთან მო-

გვეგება სანდრო და პირდაპირ ჩვენთან მოვიდა. სანდრო მორთულიყო! თავ-პირი დაებანა, ქოჩორი გადაეწეცხნა, მშვენივრად შეკერილი ახალი ტანი-სამოსი ჩაეცვა, თავისი შესაფერისი მოდის შლა-პით. თვალებზე პენსნე¹ გაეკეთებინა... ხელში ლამაზი ტროსტიკი [ხელჯოხი] დაეჭირა და მხიარული ღიღინით მოეშურებოდა ჩვენკენ. მოგვეგება ალერსით, ზრდილობიანად თავი დაგვიკრა და ორივეს ხელებზე გვაკოცა... ჩვენი კავალერი მოწინებით იდგა, როგორც უცნობი.

– მგონი თქვენ ერთმანეთს არ იცნობთ? ეს არის ჩვენი ბიძაშვილი ალექსანდრე ყაზბეგი. ეს (სანდროს ვუთხარით) ბატონია ჩვენი კარგი ნაცნობი, გთხოვთ, ერთმანეთს იცნობდეთ.

სანდრომ, როგორც შეჭფეროდა გაზრდილს და საზოგადოებაში ნამყოფს ყმანვილს კაცს, ლაზათიანად თავი დაუკრა და ხელი ჩამოართვა. მაგრამ უნდა გენახათ ჩვენი საწყალი ნაცნობი! იდგა გაშტერებული, შესცქეროდა სანდროს, შემოგვეცქეროდა ჩვენა, ფერი ეცვლებოდა და ველარა ეწამებინა რა.

ელისაბედ ყაზბეგი

¹ სათვალე, რომელსაც საყურე რკალების ნაცვლად ცხვირზე დასამაგრებლად ზამბარაკი აქვს.

ალექსანდრე ყაზბეგის მშობლიური სახლი
სტეფანწმინდაში. ამჟამად სახლ-მუზეუმი

28.

გაზაფხულზედ... დედიჩემის ძმის წიგნი მომივიდა, რომ იმასა ვწევოდი ცოტას ხნით ქართლში. ჩემი იქ წასვლა დედიჩემის სურვილიც იყო, რადგანაც იმას უნდოდა, რომ შეეჭველათ ცოლი შემერთო. როგორც თქვენც მოგეხსენებათ, მამაჩემს დიდი სიმდიდრის ხმა ჰქონდა დავარდნილი და ამის გამოისობით მდიდარ, სანატრელს საცოლეთ მიყურებდნენ ხალხში, სადაც მე მივედი ჩქარა ბიძაჩემის დაპატიჟების შემდეგ.

ბიძაჩემის ცოლის დას ჰყვანდა ერთი ქალი, რომელიც შეეჭველათ უნდოდათ ჩემთვის შეერთოთ და ამ აზრის აღსრულებისთვის ყველა წესიერს და უნესო მოქმედებას არა შურობდნენ. მატარებდნენ იმ ქალის საზოგადოებაში, სმაში ღვინოს მაძალებდნენ და იმ ქალს კი ამღერებდნენ, ააღერებდნენ ჩემთან, მელაპარაკებოდნენ იმის მზითევზედ, სითეთრეზედ... ერთი სიტყვით, ცდილობდნენ, რომ როგორმე წავეცდინეთ და ეთქმევინებინათ, რომ მამწონს, ანუ მიყვარს. ისინი კარგათ იცნობდნენ ჩემს ხასიათს და იცოდნენ, რომ თუ ერთხელ რამე წამომცდენიყო ამგვარი, მაშინ უარის თქმას ველარ მოვახერხებდი და ჯვარს გადამწერდნენ. მაგრამ ბედნიერმა შემთხვევამ გამამაგრა როგორც სალი კლდე და მოატყუა ჩემი მდევნელები თავიანთ ანგარიშში. მე დღე და ღამე საფიქრელათ სწავლა

შემექნა, მე მოსვენებას არ მაძლევდა სტუდენტების ცხოვრება...

ამ დროებაში ჩემი მასპინძლები იქამდინ მივიდნენ, რომ დაიწყეს პირდაპირ ჩემთან ლაპარაკი იმ ქალის შერთვაზე და მითხრეს გადანწყვეტილი, რომ თავს აღარ დამანებებენ. ჩემი მდგომარეობა სასაცილოზედ უარესი იყო. მაგრამ მე ვიყავ კაცი ცხენსა და იარაღს შეჩვეული. ამასთან ბიჭი მყვანდა საკმაოდ გულადი და გამოცდილი, რომელსაც შევატყობინე ჩემი მდგომარეობა. საერთო რჩევით. დავდევი, რომ ხვალ დილით დავკაზმოთ ცხენები, გამოუცხადო, რომ შინ მივდივართ და თუ ვინმემ გაბედა ჩვენი დაყენება, ძალით გავიკვეთოთ გზა. როგორცა ვსთქვით, ისე კიდევ ავასრულეთ. ბევრი ეცადნენ, ბევრი მირჩიეს, მაგრამ რაკი ჩვენი გადანწყვეტილება და შეურყევლობა ნახეს, მაშინათვე თავი დაგვანებეს...

რა უნდა ყოფილიყო ჩემი დაქორწინება იმ დროს?.. ჯერ ერთი, ეს, რომ მე ვიყავ 18 წლისა, მაშასადამე, ყმანვილი. ის ქალი კი 22 წლისა!.. მე სხვადასხვა პირების ყურის გდების გამო ვფიქრობდი განათლებას, სწავლას და ჩემი საცოლე კი ყოველს ჟამს ჰფიქრობდა სიმდიდრეზედ, კარეტებზედ... მე და ჩემი საცოლე სრულებით სხვადასხვა აზრებისა ვიყავით და სხვადასხვა გზებს ვადეგით იმ დროში, როდესაც შეერთებას გვიპირობდნენ.

ალექსანდრე ყაზბეგი, „მკითხველო!“

29.

მამიჩემის სიკვდილის შემდეგ მე დამრჩა მხოლოდ ერთი მეგობარი, ნამდვილი მეგობარი ბ.¹, რომელიც იყო მოსკოვის უნივერსიტეტში, მე მივწერე

¹ იგულისხმება ალექსანდრე ბახუტაშვილი, ალ. ყაზბეგის მეგობარი, პროფესიით ქირურგი.

მას ჩემს გამოურკვეველს მდგომარეობაზედ და ვთხოვდი რჩევას. ჩემს წიგნში ჩაუმატე, რომ მსურდა რუსეთს წასვლა და უეჭველათ სწავლა. ამაზედ იმან მიპასუხა პირდაპირ, როგორც შეეფერებოდა სვინდისიანს კაცს, შემდეგით:

„უკეთუ შენ გინდა წამოხვიდე, რომ აქ იქეიფო, მდიდარი საცოლუე მონახო, როგორც ზოგიერთი ყმაწვილი კაცები მოდიან, მაშინ გირჩევ, რომ არ წამოხვიდე. გარდა უპატიოსნებისა, მაგგვარ მოქმედებაში უანგრიშობაც არის... რუსეთის მდიდარი ქალი ჩვენს ქართულ ცხოვრებას და ჩვეულებას ვერ მოეწეობა და, მაშასადამე, შენი მომავალი მოწამლული იქნება. და თუ შენ გინდა წამდვილი სწავლისათვის წამოხვიდე, იმედი გაქვს შენის ძალისა, რომ აღსრულებაში მოიყვან შენს სურვილს, მაშინ წამოდი. მხოლოდ გახსოვდეს, რომ სწავლის გაგრძელება კაცისათვის, ვინც ერთხელ შესწყვიტა, ისე ადვილი არ არის, როგორც შენ უყურებ...“

მე მივეც ჩემს თავს სიტყვა, რომ წავიდე და დაუუმტკიცო როგორც ბ-ს, ისე მთელს ქვეყანას, რომ ჩემმა წინანდელმა ნებივრად აღზრდამ იმდენად არ გამრყვნა, რომ სწავლის გაგრძელება არ შემეძლოს.

ალექსანდრე ყაზბეგი, „მკითხველო!“

30.

უნდა გამოგიტყდეთ: აქედგან [სასწავლებლად] რომ წაველი, მე არამც გემნაზიიდან ატესტატი არა მქონდა, არამედ ძალიან ცოტათ ვიყავ მომზადებული, მაგრამ ჩემი ამხანაგის მეცადინეობამ და ჩემმა თავაულებმა სწავლამაც იქამდისინ მომამზადა, რომ შემეძლო აშკარათ გამეგრძელებინა სწავლა უნივერსიტეტში. მაგრამ, საუბედუროთ, ლათინური ენის გაზეპირება, ნამეტნავად მაშინ, როდესაც დარწმუნებული ხარ, რომ წერა და კითხვის მეტი არ დაგჭირდება ექიმობისათვის, რათაც ვემზადებოდი მე, ძალიან გამიძნელდა. მაშასადამე, მე უნივერსიტეტში შესვლის ნება არა მქონდა და შემეძლო მხოლოთ შესვლა პეტროვსკის აკადემიაში¹, სადაც არავითარ გემნაზიის დოკუმენტს არ ითხოვენ.

ალექსანდრე ყაზბეგი, „მკითხველო!“

¹ უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება რუსეთის იმპერიაში.

31.

სტუდენტ ალექსანდრე ყაზბეგის ნერილი დედას:

საყვარელო დედავ!

შენი წიგნი მივიღე, რომელმაც დიდად მასიამოვნა. ყველაზედ მეტათ იმან მასიამოვნა, რომ შესაძლებელი გახდა ჩემი ბედნიერობა, ესე იგი, ნასწავლი კაცობა, და არათუ აფიცრობა, რომელიც ღირსი არ არის ხსენებისაც...

ძნელს და ძნელს საქმეს ვებრძვი, მაგრამ იმედი მაქვს თავი გავიტანო და... შემოვალ საქართველოს კარებში დიდებით.

ქართული ანდაზაა – ცდა ბედის მონახევრე არისო. აქ მეტად დამცირებული არის ცდა. ჩემის აზრით,

უკეთუ კაცს ცდა ექნება და შეიდეbs რასმე თავში, უეჭველათ მიაღწევს ღვთით...

მე ასეთ სწავლაში ვარ, რომ დღეში ორი საათი მოცლა არა მაქვს არც კვირაობით და არც ისე დღეობით. მოსკოვს გარეთ შვიდი ვერსია¹ აკადემიამდე და იქ დავდივარ სასწავლებლათ დილის ექვსი საათიდან საღამოს ათ საათამდის. ათ საათზე ისევ მოსკოვში მივდივარ. მე თვითონ არა მქონდა ჩემი თავის იმედი, რომ ამოდენა ჯდომას გაუძლებდი და ჩემი დაუდგომარი ფეხები სიარულს დაიშლიდნენ. მხოლოდ სამშაბათი საღამო მაქვს თავისუფალი და მაშინ დავდივარ ხოლმე აქ ერთს პომემჰიკთან, რომელთაც შეყრილობა აქვთ ხოლმე და ტანცაობაც, რასაკვირველია, სადაც ქალები გადარია ჩემმა ლეკურმა.

ღმერთს გეფიცები და გაძლევ პატიოსანს სიტყვას, რომ ერთბაშად ლაპარაკში მნახო, ველარ მიცნობ...

მე ქეუყანაზედ აღარაფერზედ, აღარაზედ ვფიქრობ, გარდა ჩემს სწავლაზედ. მე სწავლას შევწირე ჩემი თავი...

შენი ა. ყაზბეგი

1868 წ. 29 იანვარს.

¹ მანძილის საზომი ძველებური რუსული ერთეული. უდრის 1,06 კილომეტრს.

32.

გაიარა თვემ, გაიარა მეორემ, მოაღწივა იმ დღე-
მაც, როდესაც ფული უნდა მომსვლოდა, მაგრამ მე
ალერსიანი წიგნების მეტი არა მომდიოდა რა, დავ-
რჩი სრულებით უფულოთ, გამოუცდელი, მოუმ-
ზადებელი ამგვარი ცხოვრებისათვის. მე ვიდექ

ერთ ჩემს მეგობარ სტუდენტთან... ეს იყო სტიპენდიანტი და თვეში ოცდახუთს მანეთს იღებდა. დავრჩით ამ ოცდახუთს მანეთზედ მე და ჩემი ამხანაგი. მას თავის დღეში არ შეუმჩნევენიებია, რომ მე იმას უშლი და ის ჩემთვის ვინროვდება რაშიმე, მაგრამ წარმოიდგინეთ თქვენ ჩემი სატანჯველი... ამგვარათ გაიარა ოთხმა თვემ...

ერთს დღეს ვსხედვართ დაღონებულები, როდესაც ფორტალიონმა შემოაღო კარები... სიხარულით წამოვცვივდით და გამოვართვით. უკანასკნელი ორი შაური, მთელი ჩვენი სიმდიდრე, იმას მივეცით. დავხედეთ, რაღაცა იყო დაბლაჯნული და 5 მანათი იჯდა. გამიკვირდა, ხუთს მანეთს ვინ გამომიგზავნიდა მეთქი? მაგრამ ბოლოს დავრწმუნდი, რომ უთუოდ 500 მანეთია და ფორტაში, აჩქარების გამოისობით, ნოლები დავინწყებიათ... წავედით ფორტაში. გადმოგვიღეს წიგნი და ერთმა იქ მოსამსახურემ თითით მაჩვენა, სად უნდა დამენერა, ლოთობისაგან დაბოხებულის ხმით მითხრა: „Пишите: посылку на 5 рублей получил“.¹

თქვენს მტერს მოწყდეს წელი, რომ ჩვენ წელი მოგვწყდა. მაგრამ მაინც მე ის აზრი მომივიდა, რომ იქნება ისეთი რამ იყოს, რომ გაყიდვა მაინც შეიძლებოდეს და მაშინ ამ ოხერ მეფაიტონეს მაინც

¹ დაწერეთ: მივიღე გზავნილი 5 მანეთის ოდენობით.

გაუსწორდებით. მივეცი განცხადება და საჩქაროდ გადმომცეს რაღაცა პარკი, რომელშიაც ჯოხებსავით რაღაცა იყო გახვეული. საჩქაროდ გავგლიჯე ტილო მოუთმენელის ხელებით და წარმოიდგინეთ ჩემი განცვიფრება, რომ ჩურჩხელები კი გადმოცვივდნენ. შევხედეთ მე და ჩემმა ამხანაგმა ერთმანერთს და ამ დასალონებ შემთხვევაზედ პირველათვე ფრუტუნი წაგვსქდა და შინამდის სულ სიცილით მივდიოდით. წარმოიდგინეთ კაცის მდგომარეობა, რომელიც ოთხი-ხუთი თვე ფულს მოელის ყოველდღე და ამთვენის ხნის ლოდინის შემდეგ... ფულის მაგიერათ ჩურჩხელები... არა, უკაცრავათ, მარტო ჩურჩხელები არ იყო, აი, ჩურჩხელებთან რა ნიგნი [წერილი] იყო:

„ჩემო ორთავ თვალის სინათლევ, შვილო! როდის მალირსებს ღმერთი კიდეე შენის მშვენიერის ტუჩების დაკოცნას და შენის თვალით დანახვას?.. ნეტამც კი ღმერთმა მალირსოს შენი ჟუჟუნა თვალების დანახვა. როგორ დავაჟუკაცდებოდი. შენ კი შემოგვევლოს დედიშენის თავი, შვილო. ოხ! რა ძნელი ყოფილა, შვილო, ასე შორს ყოფნა საყვარელი შვილისაგან. ჩურჩხელებს გიგზავნი, მაგრამ ბევრი კი არა ჭამო, შენ გენაცვალოს დედაშენი, არ განყინოს“.

ალექსანდრე ყაზბეგი, „მკითხველო!“

33.

სანდრო ყაზბეგს ჩემი ახალგაზრდობის დროიდან ვიცნობდი.. ახალგაზრდა ქალები შურით უყურებდნენ, ჩუმად ჩურჩულებდნენ... ყური მოვკარ, ამბობდნენ, რომ თავისი ძიძის – ნინოს ქალიშვილის მული ჰყვარებიაო, გარბანელი ქალი ძიძია, მაგრამ ნათესაობა აღდგომიან წინაო და ქორწინებაც ჩაშლილაო... სანდრო, როდესაც რუსეთიდან დაბრუნებულა და სტეფანწმინდას დასახლებულა, ნინოს ქალიშვილი უკვე გათხოვილი ყოფილა. სანდრო თურმე ხშირად დაიარებოდა გარბანში და ნახულობდა თავის ძიძიშვილს, რომლის ოჯახშიც ხვდებოდა ახალგაზრდა ყმანვილ ქალს, ძიძიას. ძიძია მას მოკრძალებით ექცეოდა, როგორც ბატონის შვილს, მაგრამ სანდროს ეს მოკრძალება კიდევ უფრო ახელებდა და მისდამი ინტერესს უღვივებდა.

სანდროს და ძიძიას სიყვარული შეუმჩნეველი არ დარჩენილა ძიძიას ძმებისათვის და ამის გამო თავიანთ დას აუკრძალეს სანდროსთან შეხვედრა. იმას თურმე ეუბნებოდნენ, სანდრო ბატონის შვილია, თანაც ნასწავლი, ჩვენ უბრალო გლეხები და აბა შენ რას გიკადრებსო, შერცხვენილს დაგტოვებსო. ამ აუხდენელი სიყვარულის გამო ძიძია ტუბერკულოზით დაავადებულა. ხშირად თავისი ძიძიშვილიც ეტყოდა თურმე: „სანდრო, აბა, რა შენი საქმეა გლეხის ქალი, განა არ იცი, შენი ნათესაობა ამის წინააღმდეგნი არიან?“ „ვიცი, ჩემო ყველავე, კარგად ვიცი, მაგრამ გულს ხომ ვერ ვუკარნახებ: წმინდა არსება ნუ გიყვარსო?.. მომწყინდა ის არისტოკრატობაც, მათი ბალ-მასკარადები, მათი გარყვნილი ცხოვრება... მინდა წმინდა ქალი და წმინდა ოჯახიო“.

ვერ მოახერხა სანდრომ იმ ქალის შერთვა, ჯვარს არ დასწერდნენ და უკანონო ცოლი კი იმას არ უნდოდა. აი, ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ ძიძია გარდაიცვალა სანდროს დარდით და დღეს ეს ბეჩავიც მარტო დადისო.

ჰო, მართლა, – წასჩურჩულა მეორემ, – სანდრომ ძიძიას საფლავზე ფიცი დასდო, რომ შენ მეტს მე ქალს არ შევირთავო და აი, ხედავ, ახლაც მარტოა. ქალიც თავის ხარჯით დაუსაფლავებიაო.

ტასო გიგაური

ალექსანდრე ყაზბეგი მწყემსობის დროს

34.

მე 18... წელს გადავწყვიტე მეცხვარეობა დამეწყო და ამ ხელობის შემწეობით მომეწყო მთა და ბარი, გამეცნო ხალხი და გამომეცადა ის შიშით და სიამოვნებით სავსე ცხოვრება, რომელიც მწყემსს განუშორებელივ თანა სდევს. მე თითონ, როგორც მთის კაცს, მყავდა რამდენიმე ცხვარი, ცოტაოდენი კიდევ ზოგიერთ მინებში გაცვლით მოვაგროვე, მივუმატე ჩემს ფარას, ავიღე ჯოხი და თოფი და ამგვარად შევიქენ მეცხვარე.

რასაკვირველია, პირველი ჩემი ნაბიჯი, ყველამ, განურჩევლად ყველამ, მასხრად აიგდო, რადგანაც ამბობდნენ, რომ მეზატონეს და მასთან სახელოვანი კაცის შვილს უბრალო მეცხვარეობა არ ეკადრებაო, მაგრამ მე ჩემი მიზანი მქონდა, ჩემი სურვილი და ეს იქამდე ძლიერი იყო, რომ არავითარ რჩევას ყური არ ვუგდე: მე მინდოდა მენახა ხალხი, მსურდა გამეგო იმათი სურვილი და მეცხოვრა იმათი ცხოვრებით...

ალექსანდრე ყაზბეგი,
„ნამწყემსარის მოგონებანი“

35.

ჩემმა მდგომარეობამ უკიდურესობამდის მიაღწია. არამც თუ შრომას ყურადღება არავინ მიაქცია, არამედ თავად ჩემზედ დაიწყეს ლაპარაკი, ყოველ ოჯახში საანდაზოთ გახდა ლენერლის შვილისაგან მწყემსად სიარული და ეს ხმები სხვადასხვა კომენტარებით დღე და ღამ მოსვენებას არ მაძლევდა. ურიცხვი ნათესაობა, თითქმის მთელი ქართლის არისტოკრატია, თავიანთ შეურაცხყოფად ხადიდენ თავის ნათესავის საქციელს, რომელიც „კავალერგარდობის“¹ მაგიერ მწყემსობას გამოსდგომოდა და ცხოვრების საშუალებად სხვა არა ეპოვნა რა“. „რა ღმერთი გაუწყრა მაგ შეჩვენებულს! თუ თითონ ვერ მოახერხა სხვა რიგად ეპოვნა ლუკმაპური, ჩვენ მაინც შეგვატყობინებდა! სხვა რომ არა ყოფილიყო რა, პრისტავობას² მაინც ვუშოვიდითო“, – ეს სიტყვები მესმოდა და შეურაცხყოფას მაყენებდა.

ალექსანდრე ყაზბეგი, „ფაქტები“

¹ მეფის არმიის განსაკუთრებული პოლკის ჯარისკაცი ან ოფიცერი.

² პრისტავი – ადგილობრივი პოლიციის უფროსი.

36.

მოვიდა შემოდგომა. მწყემსებმა და დანარჩენ-
მა ხალხმა ნახეს, რომ მთელი ზაფხული მთაში
ცხვრებთან გავატარე. ნახეს, რომ არც სახლი, არც
კარი მქონია იქ და, როგორც უმეტესობა მოელო-

და, არც შაქარსავით დავმდნარვარ, არც მომწყენია და არც ავად გავმხდარვარ... ყველანი წყნარ-წყნარად დარწმუნდნენ, რომ გულით გამოვეყიდე ამ საქმეს და ადვილად თავს არ დავანებებდი. ამ ხნის განმავლობაში მე დავუშვებოვრდი რამდენსამე მეცხვარეს და ყველაზე მომეტებულად... სვიმონა გიგაურს, რომელიც პირველსავე შეხვედრის შემდეგ მაკვირვებდა თავისი მოსაზრებით და ჭკუის გამჭრიახობით...

ერთხელ ცხვარი გავიდა საძოვარზედ, მე და სიმონა კი ბინაში დავრჩით...

– თავი სარქალი¹ შენ უნდა იქნა, – დაიწყო იმან.

– რად ითხოვ, რომ სარქლობა ვიკისრო...

– იმდა, – მიპასუხა იმან, – რომ შენ ყველგან მისვლა-მოსვლა შეგიძლიან, შენ თუ გაჭირდა, თავსაც გაიტან და ჩვენ კი ბედშავები ვართ... თუ შენისთანა კაცი კრიჭაში არ ჩაუდგა ყაზახებს², ჩვენი კაცი აბა რაი გახდების?

*ალექსანდრე ყაზბეგი,
„ნამწყემსარის მოგონებანი“*

¹ უფროსი მწყემსი, რომელსაც მწყემსები ბინაზე ყოფნის დროს არჩევენ.

² ასე მოიხსენიებდნენ მთიელები რუს ჯარისკაცებს.

37.

მწყემსად ყოფნის დროს, რამდენიმე ხნის განმავლობაში ყაზბეგის მოქმედებამ თვალსაჩინო გავლენა იქონია ჩეჩნებ-ყაზახებში, რადგან ყველა მათმა სოფლებმა შეიტყვეს ყაზბეგის ვინაობა, რადგანაც ყაზბეგის საჩივრის გამო თერგის თემის უფროსმა განკარგულება მოახდინა, რომ უკეთუ მეცხვარეს შეურაცხყოფას მიაყენებდა ვინმე, ის მახლობელი სოფელი უნდა მისცემოდა სასტიკ პასუხისგებაში და მის შემდეგ ნაცვლად გაჯავრებისა, თავაზიანად დაიწყეს ცხვარ-მეცხვარეთ გაცილება თავთავიანთ საზღვარზედა, რის გამოც მთიელმა მეცხვარეებმა სანდრო ყაზბეგს მთიელთა ფარი უწოდეს.

იაგორ ლუდუშაური

38.

არ იფიქროთ, რომ სანდრო ისე მეცხვარეობდა, როგორც ალა-კაცი¹, თავის მოჯამაგირეებთან იყო გართული ყოველთვის. ჯაფისა და წვალეების ამტანი, ქონებაც ბევრი ჰქონდა, მაგრამ არა თავისთვის, ყველა ძმაბიჭებისათვის და მწყემს ამხანაგებისთვის თანასწორად. ვერ დასაქმავდა ვერავის, წყალი მომიტანეთო, თვითონ წამოხტებოდა და სხვებსაც დააღევიანებდა და თვითონაც დაღევდა. ცხვრებშიაც კი, სადაც მეცხვარეები ეხვივნენ, თითონ იყო მსახური თავისთავისა.

ანდრია კობაიძე

¹ მოთავე, ხელმძღვანელი.

39.

სანდროს ყარაულობის დრო მოვიდა. ჩვენ [მეცხვარეებმა] ყველამ ვივახშმეთ, ცხვარი დავაბინავეთ და დავიძინეთ. დილით ბინიდან შემოგვესმა ხმაური, ჩხუბის ხმა. შევედით სანდროსთან და დავი-

ნახეთ, სანთელი მთლად დანავლებული, გამდნარი, აუარება ნანერი ქალაღდები, რომელიც აქეთ-იქით იყო მიყრილ-მოყრილი.

– სანდრო, ჰა სანდრო, – დავუძახეთ ჩვენა, მაგრამ ყური არ გვიგდო. მერე ადგა, ლანძღვით ფანქარი პატარა სიფროზე [მაგიდაზე] დაახეთქა და თქვა: გაგონილა განა ამდენი უსამართლობა, ამდენი სისხლის ღვრა, ამდენი დევნა და შევიწროება? სად არის სამართალი, სად არის კანონი! ჩვენ გაკვირვებულები ვუყურებდით და არ გვესმოდა, რაზე იყო ლაპარაკი. მერე, როცა დამშვიდდა, ქალაღდები აკრიფა, დაახვია და სკივრში შეინახა, ზედ პატარა ხალიჩა დააფარა, რომელიც ცხვარში დაჰქონდა, ბოლოს მაინც გამოგვიცხადა, რომ რაღაც მოთხრობას წერდა და იმის გმირი შეეწუხებინა უსამართლობას. მაგისტვის ვბრაზობდიო. მერე სვიმონამ უთხრა: კაცო, ჩვენ გვეგონა, შენ თეოზე¹ იყავი და შენ კი თურმე სწერო. რაი საკვირველია, – ვუთხარი მე, – ნასწავლი კაცია, შინ წერა-კითხვას დაჩვეულია და ჩვენსავით მარტო ჯოხზე ხომ არ დაეყუდება მთელი ღამე.

თედო გოდერძიშვილი

¹ თეო – ცხვრის ბინის განაპირა ადგილი.

40.

ბიძაჩემისაგან ხშირად გამიგონია, რომ სანდრო ცხვარში უცნაურად იქცეოდა. ერთი თოფრაკი¹ ჰქონდა, რომელშიც ელაგა სანერ-კალამი, ქალაღი და კარტოფილის სანთელი. დღისით ხომ ცხვარს ემწყემსავდით და საღამოთი დასაძინებლად რომ მივწვებოდით, სანდროც ასევე იქცეოდა, მაგრამ შუალამისას რომ გამომელვძებოდა, ვხედავდი, რომ სანდროს აუნთია სანთელი, ზის და გაშმაგებით სწერსო. ვეტყოდი, კაცო, თუ მეცხვარე ხარ მეცხვარე იყავი, თუ არა და რასა შერებო, მაგრამ სანდრო ყურადღებას არ აქცევდა და თავისას განაგრძობდა.

ნ. გიგაური (ჩეკიაშვილი)

¹ ტომარა.

41.

იაკობ ლუდუშაურს უთქვამს:

– რაი გასაკვირალია, იძახიან, მთელი დღე-ღამე სწერს. სახლში ნაჩვევია და იქაც [ცხვარში] ღამეს არ გასტეხს, თუ არა სწერაო. კარგი ბატონი გყავს, ხთის მადლმა, არამც თუ შენი, ყველას იმედია ხევ-მთიულ-გუდამაყრის მეცხვარეებისთვისაო.

ზემოხსენებული მოხევეები ასეთ სურათს აგვიწერენ: – ფარეხში სანთელი შუაში უდგას, ცხვარი კი რკალივით გარს შემორტყმული, შუქს ეტანება. პირველ რიგებში ცხვარი წინა ფეხებზე არის დაბჯენილი, უკანიდანაც ცხვარი აწვება. სანდრო შუაში ზის და სწერს.

დავით ლუდუშაური

42.

გაიარა რამდენიმე ხანმა, როდესაც შევამჩნიე, რომ ორი ვილაცა კაცი წვერიანები და შტაცკურს ტანისამოსში¹ მოდიოდნენ ჩემკენ... ისინი მოვიდნენ ახლოს და მოიმარჯვეს ჯოხები, რადგანაც ჩემი „ბასარა“ ყეფით გაექანა იმათკენ, მაგრამ, რა მე დავუძახე ძალღს, ისიც კუდის ქნევით მოვიდა ჩემ-

¹ სამოქალაქო სამოსში გამოწყობილი.

თან. უცნობებმა ღიმილი დაიწყეს და დამტვრეულის რუსულის ენით ლაპარაკი დამიწყეს:

– Собак, собак... нет кусай...¹

– Нет кусай², – ვუპასუხე მეც ამგვარადვე.

– Баран, баран,³ – დაიწყო ერთმა, ველარ გაათავა, რადგანაც რუსული არ იცოდა და მიუბრუნდა ამხანაგს ფრანცუზულად: – როგორ უნდა ვკითხო, მატყლს სადა ჰყიდიან?

– მეც არ ვიცი, – ფრანცუზულადვე უპასუხა მეორემ.

ბოლოს იმათ გააბეს ლაპარაკი მატყლის სიკეთეზედ და უკვირდით იმოდენა ფარას მთაში როგორ ვათავსებდით. ბოლოს კიდეც მოინადინეს შეტყობა: სადა ვყიდით მატყლს და რამდენი ფუთის მოგროვება შეიძლებოდა მთაში.

მე ვლაპარაკობდი ფრანცუზულს, გულმა ველარ გამიძლო და ამისთვის ვუპასუხე:

– მთაში ძალიან ბევრია ცხვარი, ხალხი თითქმის ამით სცხოვრობს. მატყლს კი აქვე ყიდულობენ სომეხი ვაჭრები.

¹ დამახინჯებული რუსულით: – ძაღლი, ძაღლი, ხომ არ იკბინება.

² – არ იკბინება.

³ – ცხვარი, ცხვარი...

წარმოიდგინეთ იმათი გაშტერება, როდესაც რა-
ღაცა უცნაურს და ველურს მთებს შორის, სადაც
იმათის შეხედულებით ბარბაროსები სცხოვრობენ,
რომელთაც ათზე მეტი თვლაც კი არ იციან, ერთ-
ბაშად მეცხვარე, უბრალო მთის კაცი ფრანცუზუ-
ლად ელაპარაკება.

– როგორ! თქვენ ლაპარაკობთ ფრანცუზულად?! –
გაშტერებით წამოიძახეს ორთავ ერთად.

– დიახ, ცოტაოდენს.

– რას ამბობთ, სად გისწავლიათ?.. არა, ეგ შეუძ-
ლებელია!

მე მომწადდა იმათთან ხუმრობა და ამისთვის ვუპა-
სუხე:

– ჩვენში მწყემსები თითქმის ყველანი ლაპარაკობენ
ფრანცუზულად... მე სხვა ადგილებში ვიყავ მოჯა-
მაგირედ და კიდევ გადამავიწყდა, თორემ სხვებს
ვერც კი გამოარჩევთ ფრანცუზებისაგან.

– რას ამბობთ?! აი გასაშტერებელი საქმე! – ეუბ-
ნებოდნენ ერთმანეთს, – ჩვენ კი ველურ ხალხად
მიგვაჩნია ეს ხალხი!..

ალექსანდრე ყაზბეგი,
„ნამწყემსარის მოგონებანი“

43.

როდესაც ცხვარი მოვიდოდა და სვიმონა [ყაზბეგის მეგობარი, მწყემსი] და სანდრო შინ იყვნენ, ეს ამბავი მთელმა სოფლის ბავშვებმა იცოდნენ, გამორეკავდნენ თავიანთ ხბოებს და ყაზბეგიანთ საჩაღეში გადარეკავდნენ. სანდრო ჯოხით ხელში წავიდოდა და ხბოს გაიყვანდა თავის ადგილიდან, ხოლო ბავშვებს კი უსათუოდ რასმე აჩუქებდა. ამიტომ ყველა ბავშვს უყვარდა ის. თვითონ სანდრო ავალეზა სვიმონას, რომ საქონლის მონაწილე ღარიბი ოჯახებისათვის მცირედ მაინც მიეწოდებინა. მე რამდენჯერ მითხრა: ჩემო ქალო, როცა ძროხებს მოსწველით, რძე შინ არ შეიტანო, პირდაპირ მიუტანე შენს გაჭირვებულ მეზობლებს, სანდრომ გამოგიგზავნათ-თქო. ასეთი მონყალე გული ჰქონდა სანდროს.

სვიმონა გიგაური – ალექსანდრე ყაზბეგის
მეგობარი, მწყემსი

44.

ალექსანდრე ყაზბეგის წერილი მეგობარ მწყემსს:

ძმავ სვიმონა!

გახსოვს, რამდენი ღამეები გაგვიტეხია მე და შენ ერთად. რამდენი ავდრიანი დღე, ჭექა-ქუხილი. რამდენი შარი მოუკიდნიათ ყაზახებს, რამდენჯერ წინააღმდეგომილვართ იმათ უსამართლობას?.. გახსოვს, როგორ გაკვირვებდა შენ და დანარჩენს ჩვენს ამხანაგებს, რომ მე, ნებივრად აღზრდილმა მებატონემ, კაცმა, რომელსაც შემეძლო მოსვენებითი ცხოვრება, შინაურს კერას ვირჩიე მოუსვენარი მინდორში და მთაში ხეტება, ხეტება, სავსე განსაცდელით და შემთხვევებით. მაშინ ბევრს არ ესმოდა მიზეზი ჩემი ამგვარი ცხოვრებისა. ბევრნი მზრახამდნენ ამისთვის და მიგონებდნენ ათას ცილის წამებას. მაგრამ შენ, ჩემო მეგობარო, მაშინაც გესმოდა ჩემი გულის მიმართულება და ეხლაც კიდევ მოიგონებ. თუ ჩემს ნაწერებს კითხულობს ვინმე, თუ ჰპოულობს იმაში რასმე გულის გასართობს, თუ არა სწყინდება და ბოლომდის ჩადის, ყველა ამის მიზეზი ჩემი წარსულია, ჩემი მეცხვარეობა და თქვენთან ცხოვრება შვიდი წლის განმავლობაში, რომელმაც ერთი და იგივე გვაგრძნობი-

ნა, ერთი და იგივე კენესით დააკენესა ჩვენი გული, ერთი და იგივე მიზანი დაგვანახვა...

არ ვიცი, ძმაო, შენ და დანარჩენი ჩვენი ნაამხანაგრები რასა ჰგრძნობთ. მაგრამ მე კი ბევრს სალამოს მაგონდება ჩეჩნის მინდვრები, გაჩაღებული ცეცხლი, რომელსაც გარს შემოსხომიან მწყემსები... გახსოვს ერთგული ბროლია, მურა, ფარება, რომლებიც ისე ფრთხილად გვინახავდნენ ჩვენ და ჩვენს საქონელსაც, რომ არც ერთი ჩვენგანი პირში ლუკმას ისე არ ჩაიდებდა, რომ პირველი ლუკმა ამ ძაღლებისთვის არ მიგვეცა...

მერე?.. დამშვიდებული ჩუმი ღამე, მთვარე, რომელიც გედსავით მოცურავდა ცაზედ და ნაზ, მოალერსე სხივებს გვესროდა ჩვენ, თეოზედ გასულ მწყემსებს. ღმერთო, რაოდენი გრძნობა ილვიძებდა მაშინ, რაოდენი სურათები იხატებოდა თავში?..

ნუ დაივიწყებ შენც, ნუ დაივიწყებ, რადგანაც ეს წუთები იყო წმინდა, პატიოსანი, რომელსაც კაცი, ისიც ზოგიერთი, ერთხელ შეხვდება თავის ცხოვრებაში და ეს სანატრელი წუთები აღარ გამეორდება.

მშვიდობით, ჩემო სვიმონა, გულითადს მშვიდობას გეუბნება ის კაცი, ვინც ინატრის შენთვის და შენთან ერთად ყველა შენის მეზობლისათვის ყოველგვარს მშვიდობას და ცხოვრებაში უკეთეს პირობას.

45.

სანდროს რომ ცხვარს უყიდიდნენ, ქალბატონმა, სანდროს დედამ, შემოიყვანა ცალკე ოთახში და მითხრა: შვილო, თევდორე, შენ არ იფიქრო, რომ სანდროს დედა ისე გაღარიბდა, რომ მისი ცხვარი გაყიდვისაგან ვერ დაიხსნას. აი, ამ ორი ბეჭდის საფასურით (ყუთიდან ამოიღო ორი ბეჭედი და მაჩვენა) გამოვისყიდი ჩემი სანდროს ცხვარს, მაგრამ არ მინდა ჩემი სანდროს მეცხვარეობა. ცხვარი რომ გვეყოლოს, სანდრო მის დევნას არ მოიშლის და ისევ გაიყიდოს, ის მირჩევნია. ეგების სამსახურში შევიდეს ჩემი სანდრო. სანდროს ბიძაშვილები სამსახურში არიან და ის კი ცხვარს დასდევს უკანო.

თევდორე ნადიბაიძე

46.

ალ. ყაზბეგის მამის დროიდან, სოფ. გერგეტის და ცდოს ჰქონიყო დადებული ხარჯი, თითო კომლზე ხუთი კონა ფიჩხი და ორი ჩარექი¹ ერბო, რომელსაც თვით ალ. ყაზბეგის დროსაც სცდილობდნენ ყაზბეგის სასარგებლოდ. ეს ძალმომრეული ყალანი² განსვენებულმა ალ. ყაზბეგმა სცნო უნესოთ, ნაძალადევე ყალანად, რომლის გადახდევენებაზე უარი განაცხადა და ამ სოფლებს მიჰმართა შემდეგი სიტყვებით: „ძმებო და მეგობრებო! თქვენი ცოდვა ჰქონდეს თქვენს უსამართლოდ შემანუხებელსა, ჯოჯოხეთის ცეცხლში იტანჯოს იმისი სული, ვინც თქვენ ნანვაე-ნადაგზე ითბობდა ხელსა და იპოხავდა ყელსაო, ცეცხლად შაერგოს იმის ჩამომავლობას, ვინც დღეის შემდეგ თქვენს ნაოფლ-ნაშრომს ხელი ახლოსო“.

ეს განზრახვა აღსრულებაშიც მოიყვანა და იმ დღიდან განთავისუფლდა ამ ხარჯისაგან სოფ. გერგეტი და ცდო...

იაგორ ლუდუშაური

¹ ნონის ერთეული. შეადგენდა ლიტრის მეოთხედს და ამდენად, მისი ოდენობა ლიტრის სიდიდეზე იყო დამოკიდებული. სხვადასხვა დროს მერყეობდა 446 გრამიდან 1 კილოგრამამდე.

² ბეგარა, გადასახადი.

47.

ერთხელ... მკათათვეში, ალექსანდრე აქ, ყაზბეგში იმყოფებოდა და სწორედ ისეთ დროს გამოიარა ნაბადმოსილმა ფოსტის სადგურის წინ, როდესაც ფოსტაში მომსახურე მოხელეები მიერეკებოდნენ იქ დროებით დაბინავებულ რუსეთის ბოშებს. ჰკითხა, რადა სტანჯავთ მაგ უბედურებსაო? მოხელეებმა უპასუხეს: „გენერალი არის აქ, საზოგადო ოთახში და იმის ბრძანებით ვერეკებით აქედამაო“.

ალექსანდრემ უთხრა: „წადით და მოახსენეთ მაგ თქვენს გენერალს, რომ ესენი ჩემს მამულზედ სდგანან და ისეთივე მგზავრები არიან, როგორც შენა-თქო და მე არავის ვაძლევ ნებას, რომ ჩემი ადგილიდან უჩემოდ ვინმე განდევნოსო. თუ სურს, მეც აქ ვიქნები, თვითონ მობრძანდეს და თვითონ გარეკოს ბოშებით“. ისე გაბრაზდა განსვენებული, გენერალი რომ მართლა გამოსულიყო, დიდი ლაპარაკი და აურზაური მოხდებოდა.

48.

რამდენიმე წლის წინ დავა იყო ატეხილი სასოფლო მიწებზე ფხელშე-გორისციხესა¹ და სნოს შორის. საქმე იქამდე მივიდა, რომ ერთი მეორეს არ ინდობდნენ სიონელები და გორისციხელები საძოვრების გამო.

ერთ-ერთი დიდი დავისა და მღელვარების დროს სრულიად მოულოდნელად, გაჩნდა სიონელების საზღვარზედ ჩოხის კალთებშემოკეცილი და ოფლში გაბანული, ნაბდისქუდიანი ალექსანდრე ყაზბეგი. მას ორი თუ სამი ფოსტის ეტლი თავისი ხარჯით დაეჭირავებინა, შიგ რამდენიმე საპატიო მოხელე

¹ ფხელშე – სოფელი ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში.

ჩაესვა და რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, სწრაფად წამოსულიყო. რაკი სადავო ალაგამდე ეტლი ვერ მოვიდოდა, ცხენები და ეტლი დასტოვა და ორი ვერსი¹ ფეხით ამოიარა. რომლებიც თან ახლდნენ, ისინი უკან ჩამორჩენოდნენ განსვენებულს და იმან ქნაშაქნუშით მთლად ოფლში განუწულმა ერთი ვერსის მანძილით წინ მოასწრო. სიონელებთან მისვლის უმაღვე ქუდი მოიხადა, ხელსახოცით ოფლს ინმენდდა და თან აღელვებულ ხალხს ეხვეწებოდა: „დანყნარდით, გული დაიმშვიდეთ, ნუ აჰყოლიხართ, ნუ უსმენთ ბოროტ ენასო“.

სანდროს ლაპარაკმა ხალხის გულში თანდათან ადგილი დაიჭირა, ხალხმა შეისმინა გონიერის კაცების ხვეწნა-მუდარა, გული მოუღება... გორისციხელებმა თავისი ნახირი საზღვრიდანვე უკან გააბრუნეს და სიონელებიც საზღვარს მოშორდნენ. როდესაც იხილა ალექსანდრემ ხალხის უხიფათოდ გადარჩენა, ძალიან ესიამოვნა. ჩამოჯდა ქვაზედ და სთქვა: „დღეს ათენგენობა არის, მე იქ უნდა ვხარობდე და ეხლა კი უფრო მოხარული ვარ, რომ აქ მშვიდობით გადარჩითო. თან დასძინა: ღმერთმა ნუ აპატიოს, ვინც თქვენს შორის ასეთი განხეთქილება ჩამოაგდოსო!“

ანდრია კობაიძე

¹ მანძილის საზომი ძველებური რუსული ერთეული. უდრის 1,06 კილომეტრს.

49.

1874 წ. მე ვიყავი თბილისში, სადაც გახშირებული ლაპარაკი იყო რეპერტუარის უქონლობის გამო. ესევე იყო მიზეზი, რომ თითო-ოროლა სპექტაკლებიც დიდი გაჭირვებით იმართებოდა, რადგანაც ერისთავისა და ანტონოვის თხზულებათ თავი საკმაოდ მოეძულებინა საზოგადოებისათვის. მე წავედი შინა და მოუდექე პიესების წერას, თარგმანს და გადმოკეთებას. მოკლე ხანში შევადგინე ოცდაერთი პიესა და თბილისისაკენ გამოვნიე, დარწმუნებულმა, რომ ქართულს თეატრზედ მზრუნველი საზოგადოება სიამოვნებით მიიღებს ჩემს შრომას.

წარმოიდგინეთ ჩემი გაოცება, როდესაც მადლობის მაგიერ ცხვირწინ ფრუტუნი დამინყეს და მასხარად ამიგდეს... „რამდენი პიესა? როგორ? რა სთქვი?“ – განუწყვეტლივ მესმოდა აქეთ-იქით მსხდომებისაგან და თან დაჰყვებოდა უზრუნველი ხარხარი. მიუხედავად იმ შემთხვევისა, რომ მათთან მყოფი მათ ცხოვრებას შეუჩვევარი ვიყავი და საკმაოდ აღშფოთებული ხანა ვნითლდებოდი, ხანა ვყვითლდებოდი...

50.

ერთხელ რუსის მსახიობმა ქალმა რაღმა შემომჩივლა, რომ ძალიან კაი ოთახი მიჭირავს სადგომად, მაგრამ ჩემ პირდაპირ ოთახში ისეთი ვინმე დგას, რომ უნდა მივატოვო ჩემი ოთახი და გადავიდე სადმეო. ვილაც ახირებული ახალგაზდა ქართველი დგას, არც გადადის სახლიდან.. რას შერება, კაცმა არ იცისო...

ამ სასტუმროშივე იდგა ლუკა თარხნიშვილის ოჯახი და მეც იქ შევედი. სანდროს დედა ლუკას და იყო და ისიც იქ დამიხვდა. მე რაღმის ნათქვამი გადავეცი მათ და ვკითხე: „ვინ ქართველია, ხომ არ იცით-მეთქი“. მაშინ შემომტირა სანდროს დედამ: არ გებრალეები, რომ ის ჩემი სანდროა და რაღაცა ემართება, თვითონაც არა გაეგება რაო. ეს ერთი თვეა, ოთახიდან აღარ გამოდის, არც ვისმეს იკა-

რებს და არც თვითონ ეკარებაო. მამის სიკვდილის შემდეგ ადგილ-მამული გლეხებს დაურიგა, გამალარიბა და, ახლა არის მაგრეო!

მე მაშინვე მის სანახავად გავსწიე. მისი ოთახის კარები რომ გამოვალე, მისთანა კომლი იდგა თუ-თუნის, რომ დიდხანს ველარც გავარჩიე რა. ის ჩამჯდარიყო ქვეშაგებში პერანგის ამარა, ნამოეხურა საბანი და რალაცას სწერდა. შემომაჩერდა ჯერ უკმაყოფილოდ, მაგრამ მერე მიცნო და ბოდიშით მითხრა, რომ წერამ გამიტაცაო. გადმოიღო და მიჩვენა ნაწერები.

ღმერთო ჩემო, რამდენი რვეული ედვა სტოლზე და რაები არ ჰქონდა შიდ ჩანერილი? დრამები, კომედიები, ლექსები, პროზები და სხვა... რამდენიმე მათგანი დავათვალიერე და ადვილად დავრწმუნდი, რომ ახალგაზრდა ყაზბეგს შრომა მეტი ჰქონდა, მაგრამ ჯერ ქართული არ იცოდა კარგათ, წერაში არ იყო გაჩვეული, მაგრამ მის ნაწერებს ადგილ-ადგილ ნიჭი ეტყობოდა.

რომ შევატყე, ჩემი მისვლა არ სწყინდა, მიუხედავად მისი ახირებულობისა, ხშირად თითქმის ყოველდღე დავინყე იმასთან სიარული. იმ ხანებში მე ქართულ სცენას განვაგებდი და მისი ოთახიდან გამოსატყუებლად მოვიგონე, რომ ერთი მსახიობი მაკლდა და რომ ის იკისრებდეს, არ იქნება ურიგომეთქი. ჯერ იუცხოვა, მერე კი ისე შეუჩნდი, რომ

იკისრა. შვიდთუმან-ნახევარი დაუნიშნე თვეში და გადავიყვანე.

მსახიობად არაფერი შვილი იყო, ეს მე წინდანინვე ვიცოდი, მაგრამ, მსახიობებში რომ გაერია და საქმე გაუჩნდა, დღესხვალობით გამობრუნდა და ძვირად მოუვლიდა ხოლმე ახირებულობა. მისი არა თუ ახირებულობა, ყოველგვარი მოქმედებაც, რაღაც ბავშური იყო და ვისთვისაც უნდა ეწყენინებია, გულში არავის ჩარჩებოდა. აქტიურობაში¹ დიდი ბეჯითობა გამოიჩინა, ბევრი როლი შეისწავლა, მაგრამ არც ერთში გარდა ერთისა, არ ვარგოდა, ლენერლის როლს როგორღაც კარგათ ასრულებდა ერთ პიესაში. რაც სეზონი გათავდა და ჩემი საქმეც ცუდად წავიდა, მე მარტოკა მისი შველა აღარ შემეძლო და გადავიყვანე „დროების“ რედაქციაში სერგეი მესხთან. „გლახა გლახას აეკიდა, ღმერთო, ფარაგინი² გააგდებოე“, რომ იტყვიან, სწორედ ისე იყო ჩვენი საქმეც. რედაქციაში ბინა უშოვეთ, მაგრამ საჭმელ-სასმელი, ჩვენ რა გვქონდა ბევრი, რომ მისთვისაც ბევრი მიგვეცა? მაგრამ ეს იმას არ აწუხებდა. ბევრსა სჭამდა თუ ცოტას, მისთვის სულ ერთი იყო... არ დაეძებდა!

აკაკი წერეთელი

¹ მსახიობობაში.

ძველი ქსოვილის ნაგლეჯი.

51.

გარეგნული შეხედულება ისეთი ჰქონდა სანდროს, რომ სილამაზით იმასთან ჩვენს დასში ვერავინ მოვიდოდა: ტანადი, დიდრონი, მომცინარე თვალები, მშვენიერი ტუჩ-კბილი, ჩაცმული ხომ ისე იყო, რომ ჩვენს ღარიბ სცენას თავის დღეში არა ჰყოლია ისეთი მორთული არტისტი თვით წარმოდგენის დროსაც. ამასთანავე, წრეს გადასული ზრდილო-

ბიანი იყო. აი ასეთი იყო გარეგნულად ახალგაზრდა სანდრო, როცა ერთხელ, ჩემი ავადმყოფობის დროს, ჩემმა ქმარმა ვასო აბაშიძემ შემოიყვანა ჩემთან სანოლ ოთახში და თან დაუმატა: „ეს არის სანდრო ყაზბეგი, რომელსაც ჩვენთან ერთად უნდა მუშაობა ქართულ თეატრში და აბა, შენ იცი, როგორ შეუწყობ ხელსაო“.

მე, ცოტა არ იყოს, ავიმრიზე, რომ ლოგინში მწოლიარეს დამაყენა ასეთი „ფრანტი“¹, მაგრამ შემდეგ, როცა შინაურულად გავიცანი, დილით საღამომდე ჩვენსა იყო ხოლმე, მიზიდავდა აუარებელს ხილს და ყოველი ღონით ცდილობდა ჩქარა მოვლონიერებულიყავ, რადგანაც უნდოდა ჩემთვის წაეკითხა თავისი პიესა, არ მახსოვს „აღმზრდელები“ თუ „ცხოვრების თანამგზავრი“, ამ ორში ერთი. როდესაც წამიკითხა, არ ვიცი, პიესის შინაარსმა, თუ ჩემი ორგანიზმის სისუსტემ ისე იმოქმედა ჩემზე, რომ ისტერიკა მომივიდა.

სანდრო წამოხტა აღტაცებული, ცრემლები გადმოსცვივდა, თან ტიროდა და თან იძახოდა: „ღმერთო ჩემო, აი, როდის ვიგრძენ მე პირველი ბედნიერება, ჩემმა პიესამ ტირილი გამოიწვიაო“.

მაკო საფაროვა-აბაშიძე

¹ ჩაცმა-დახურვას გადაყოლილი მამაკაცი.

52.

ერთ საღამოზედ მომივიდა წერილი ქართულის დრამატიულის დასის არტისტკა ს-სგან, რომელიც ზრდილობიანი წერილით მთხოვდა მივსულიყავ მასთან. დანიშნულს დროს მე მივედი. ზალაში დამხვდა იმისი ქმარი, რომელმაც შემატყობინა, ორი კვირის შემდეგ ბენეფისი გახლავთ... ჩვენ შევიტყვეთ, რომ თქვენ რამდენიმე პიესა გაქვს დაწერილი და ჩემი ცოლი გთხოვთ ერთ-ერთი მისცეთ.

– დიდის სიამოვნებით, – ვუპასუხე მე...

დაინიშნა კრება დრამატიული კომიტეტისა... დაიწყეს პიესის კითხვა და გარჩევა, მაგრამ ღმერთო ჩემო, რასა შერებოდნენ?! მისი აღწერა და გადმოცემა ყოვლად შეუძლებელია კალმით, მე არა მგონია, რომ ისტორიაში აღმოჩნდეს ისეთი ჯალათი, რომელიც თავის მსხვერპლს ისე უღმერთოდ, შეუბრალებლად და მკაცრად მოჰქცევოდეს, როგორც ეს განათლების მოსამსახურენი მე მომექცნენ!..

ალექსანდრე ყაზბეგი

წარმოიდგინეთ, რომ პიესიდან მეორე მოქმედება სრულიად ამოაგდეს და მით მოსპეს პირველს და მესამე მოქმედების შუა ყოველივე კავშირი!

იქამდის მიმიყვანეს თავიანთის ახირებით და გამოკიდებით, რომ მათთან ლაპარაკიც აღარ მინდოდა და მსხვერპლად მივეც მშობელმან ჩემი ნაშობი, ოღონდაც კი ჩქარა, მალე გათავებულიყო ამგვარი წამება...

წარმოდგენა დაიწყო სწორედ რვა საათზედ... პირველივე მოქმედების შემდეგ საზოგადოებამ, როგორც ავტორი, გამომიწვია რამდენჯერმე. ამგვარმა დასწყისმა საკმაოდ მანუგეშა... პიესის გათავების შემდეგ საზოგადოებამ კიდევ რამდენჯერმე გამომიწვია ტაშის ცემით. გამომიწვია და ამით გათავდა ჩემი სიამოვნება, რადგან ამ გვარის მიღებით ჩემი მოწინააღმდეგენი კიდევ უფრო გააბრაზა და განაზრახა ლიტერატურაში, გაზეთების საშუალოებით, გამოელაშქრათ ჩემზედ. მე ჯერ კიდევ კულისებს უკან ვიდევ და ანგარიში ვერ მიმეცა ჩემის თავისთვის, როდესაც ერთბაშად გამოვფხიზლდი სცენის მოსამსახურეების ბრახა-ბრუხზედ... მარტოკა, სრულიად ობლად დარჩენილი ვიდექი... გულს რაღაცამ მოუჭირა, ვიგრძენ სიმარტოვე და ამოოხვრასთან ერთად გავწიე შინისკენ...

ალექსანდრე ყაზბეგი, „ფაქტები“

53.

განსაკუთრებით უყვარდა სცენა, მაგრამ, როგორც მსახიობი, ძალიან სუსტი იყო სანდრო.

„მეფე ლირში“ ისა და ვასო [აბაშიძე] თამაშობდნენ. ერთი ედმუნდის როლს, მეორე – ედგარისას. დუელის სცენა იყო. სანდრო და ვასო სცენაზე იდგნენ და ხმალდახმალ იბრძოდნენ. ამ ხმლის

ტრიალის დროს ვასოს დაეშვა ფრანგული შარვალი იმდენად, რომ ოთხი თითის დადებაზე თეთრი პერანგი უჩანდა. მე ვსცენარიუსობდი და შევძახე ჩუმად კულისებიდან, ტრუსიკი გაისწორე-მეთქი. ამ გასწორების დროს ისე უხერხულად იტაცა ხელი, რომ პერანგი ამოენია გვერდზე და გუდასავით დაეკიდა. ჩვენ, რასაკვირველია, ყველანი აგვალელვა ამ შემთხვევამ, მაგრამ რას ვუშველიდით კულისებიდან. მობრუნების დროს თვით დაინახა, რომ გუდასავით ჰკიდია პერანგი. ვასომ ედგარის სასიკვდილოდ დაჭრას დაანება თავი, გამოვარდა სცენიდან და ველარ შევგზავნეთ სცენაზე.

საწყალი სანდრო კი იდგა სცენაზე და მაინც განაგრძობდა ხმლის ჰაერში რჭობას, ეგონა ვასო ისევ იქა დგასო, რადგან საშინელი ბეცი (ახლომხედველი) იყო. როცა გადავინწყვიტეთ იმედი ვასოს შესვლაზე, მეტი ღონე არ იყო, შევგზავნეთ შემდეგი მოქმედი პირი, რომელსაც სიტყვები ასეთი აქვს: „საწყალი ედგარი, როგორ მოუკლავთო“. სანდრომ ეს რომ გაიგონა, გააგდო ხმალი ხელიდან და სცენაზე განვა (ის ხომ ედგარის როლის აღმასრულებელი იყო, რომელსაც სცენაზე ჰკლავენ). რასაკვირველია, ამ სცენამ ისეთი სიცილი გამოიწვია იმ დღეს დამსწრე დიდძალ საზოგადოებაში, რომ ზოგმა ველარც კი შესძლო ფარდის დაშვებამდე დარჩენა და სიცილით გავიდა თეატრიდან.

54.

სანდროს მეტად ეხერხებოდა ლეკურ-ჩაჩნური თამაშობა, მერე ხანჯლებით. როდესაც რომელიმე წარმოდგენის შემდეგ სცენაზედ უნდა ეთამაშნა, მეტად მხიარულად იყო ხოლმე. ღილინებდა და დასრიალებდა გაპრიალებულ იატაკზედ...

ვკითხავდი: „სანდრო, ეგრე ბეცი [ახლომხედველი] რომ ხარ, როგორ ჰბედავ სცენაზე ხანჯლებით თამაშობას, არ გეშინიან, რომ ან თვით მოიხვედრო სადმე, ან სხვას მოახვედრო მეთქი?“

„სცენაზედ თამაშობის დროს თითქოს თვალთახედვა მემატება და ვცოცხლდებიო. მოხვევებთან და ჩაჩნებთან მთაში განვლილი დღეები მაგონდებიანო“, – მეტყოდა ხოლმე.

55.

დილით ჩაის სვამდა 9 საათზე. ჩაის სტოლზე განუწყვეტილად ელაგა აპელსინები¹, ლეღვი, ჩაის შაქარი, კარაქი, „პეროუნები“² და ძვირფასი კამფეტები. კამფეტები ძალიან უყვარდა. ჩაის ისე ვერ დალევდა; ყოველ დღე სულ ახალ-ახალ კამფეტებს და „პეროუნებს“ ყიდულობდა, ლეღვს, აპელსინს, ლიმონს და სხვა ხილს. მისი ნომრის კარის წინ ოთხი-ხუთი კინტო³ მოვიდოდა თაბახით, თაბახებს დააწყობდნენ კარებთან და მანამ „კნიაზი“ არ გაიღვიძებდა, არ ნავიდოდნენ. როცა კინტოები თაბახებით უცდიდნენ, ზოგს ნისიად იყიდოდა, ზოგისგან აპელსინს იყიდდა, ზოგისგან – სხვა ხილს. არც ერთ კინტოს არ დასტოვებდა ისე, რომ მისგან არაფერი ეყიდნა. მე მახსოვს გაზაფხულის პირზე ერთ კინტოს „ფეჩის“ კიტრები მუდამდღე მოჰქონდა, ხშირად კიტრებს არც კი სჭამდა. კიტრები ჭკნებოდა უბრალოდ. ერთხელ საყვედური მივეცი. მან მითხრა:

– მაშ, სანყალმა კინტოებმა ზამთარში როგორ უნდა იცხოვრონ? მაქვს და ამიტომ ვყიდულობ, როცა არ მექნება, მაშინ რა შავ ქვას მივცემო.

ზაქარია ჭიჭინაძე

¹ ფორთოხალი.

² ლეღველი.

³ ძველ თბილისში ხელზე მოვაჭრე.

56.

მე არ მაქვს დასახული მიზნად სახელი უკვდავი გავიხადო და არ მივიბრძვი უკვდავი შექსპირის გამოკვლევას მიეყო ხელი, მე არ ვხატავ ლირებს და ჰამლეტებს, ჩემს მოძმეთათვის გაუგებარს პირებს, მე ველტვი ჩემს ქვეყანას, კეკლუცს და შემკობილს, ველტვი მის ბუნებას, რომელმაც აღზარდა და შეიფარა ჩემი მოძმენი. შევხარი იმათ და ვტირი იმ ტირილით, რომელიც გვასწავლა მისმა მოქმედებამ. მთა რომ ჰკვნესის და ჰგმინავს, ჰაერი რომ ირევა და გოლიათნი ნისლით იბურებიან, ღრუბელი რომ ცრემლობს და ზვავი მოხუის, წყალი რომ კლდიდან გამედგრებული გადმოჰქუხს და ანკარა წყარო ლექსსავით მოკანკარებს, ეს ყველა ცხადი და სამაგალითო გაკვეთილებაა მისი შვილებისათვის.

ალექსანდრე ყაზბეგი,
„ბატონ მეუნარგიასგან „მოძღვრის“ წერილის გამო“

57.

ჩემი გაცნობის პირველი დღიდან არ მინახავს სანდრო, რომ ხელში ქალაღდი და ფანქარი არ სჭე-როდეს. უბეები და ჯიბეები ქალაღდებით ჰქონდა გამოტენილი. რაც უნდა ბევრი ხალხი ყოფილიყო და ყაყანი, ის მაინც იჯდა და სწერდა. თავისი მოთხრობები სულ ნაწილ-ნაწილ ჰქონდა პატარა ქალაღდზე დანერილი და ბევრჯერ თავიც მოუბეზრებია ჩემთვის იმათი კითხვით.

მაკო საფაროვა-აბაშიძე

58.

მე სანდროს ვიცნობდი 1881 წლიდან, დაახლოებული ვიყავ მასთან და თითქმის ყველა მისი საუკეთესო ნაწარმოები ჩემი თანდასწრებით არის დანერგილი... იგი ნაწყვეტ-ნაწყვეტ ფელეტონებად წერდა და ხშირად თვითონაც არ იცოდა, სად გაისკვებოდა, როგორ გაიშლებოდა მისი მოთხრობების ხლართი. ბევრჯელ მომხდარა, რომ რედაქციას საფელეტონო მასალა დაჰკლებია და ივანე მაჩაბელს უთხოვნია სანდროსათვის, შენის მოთხრობის გაგრძელება დავბეჭდოთო და სანდროს კი დანერგილი არა ჰქონია. ხშირად სანდრო თავის მოთხრობების გაგრძელებას რედაქციაში სწერდა და ფურცელ-ფურცელ ვაგზავნიდით სტამბაში... ასეთ აჩქარებულს მუშაობაში მომხდარა, რომ სანდროს თავისი გმირების სახელები შეშლია ხოლმე და წინა თავში რომ ერთი სახელი უწოდებია, მეორე ფელეტონში იგივე მოქმედი მოთხრობისა სხვა სახელით გადაუნათლავს და შემდეგ ეს შეცდომა კორექტურაში გაუსწორებია.

59.

სანდრო მუშაობდა დიდი ენერგიით, შინაც და გარეთაც. თეატრშიც, რედაქციაშიც, აბანოშიც კი. თავის მოთხრობებისთვის მასალა ჯიბით და უბით დაჰქონდა და ამის გამო არც ესაჭიროებოდა სამუშაო, მყუდრო კუთხე... აი თვითონ რა მიაგმო:

– ამ რამდენიმე დღის წინათ სასაცილოს და უსიამოვნო მდგომარეობაში ჩავყარდი: საღამო ჟამს იზმაილოვის აბანოში წავედი. შევედი ნომერში და ბანაობის დროს მომაგონდნენ ჩემი ხელწერილები, ბანაობას თავი დავანებე, ამოვიღე ჩემი რვეულები, ფანქარი და დავიწყე წერა. ისე გავერთე, თურმე, ნუ იტყვი, გათენებულა. მოსამსახურეებსაც გამოუძინიათ და მე კი ისევ აბანოში ვიყავ!.. შემდეგ, როცა გამოვედი და ფულის მიცემა დავაპირე, იცი რამდენი მთხოვეს? ექვსი მანეთი! წარმოიდგინე ჩემი მდგომარეობა: მე სულ ერთი მანეთი მქონდა ჯიბეში და იზმაილოვის აბანოში სიიაფის გამო წავედი. მე პირველად ვერ მივხვდი მიზეზს, თუ სამი აბაზი ერთს საათში ნომერი ღირს, მე ამდენს რათა მთხოვდნენ! როდესაც მივხვდი მიზეზს, დავხედე საათს, გათენებულს დღეს, რალა გამეწყობოდა: ტყვედ ჩავარდნილს აღარ ვიცოდი თავი როგორ დამეხსნა. სხვა რომ ველარა მოვახერხე რა, აბანოთვის გადადებული მანეთი ბიჭს ვაჩუქე და ვსთხოვე ჩემი ბარათი აბანოს პატრონისთვის მიერთმიათ, რომელსაც ვიცნობდი. ბარათით შევატყობინე ჩემი ტყვეობის ამბავი. მიზეზად მივსწერე, რომ დაღალულს აბანოში დამძინებია და ვსთხოვე გაჭირვებიდან გამოვეხსენ. მინამ ბიჭი დაბრუნდებოდა, მე იქ ვუცდიდი, მაგრამ დრო არ დამიკარგავს, ჩემი თხოვრების წერას განვაგრძობდი.

60.

საზოგადოდ, სანდრო ყაზბეგს არ უყვარდა, თუ მოთმინება არ ჰქონდა, თავის ნათხზარი ბოლომდე დაესრულებინა, დაემთავრებინა, საბოლოოდ ჩამოეყალიბებინა და ისე დაესტამბა. ამითი აიხსნება ის გარემოება, რომ დიდძალი დაწყებული და დაუმთავრებელი მოთხრობა ჰქონდა. დანერდა ერთს ან ორ თავს, მერე მიაწებებდა და სრულიად დაიწინყებდა, ახლა სხვას დაიწყებდა და ხშირად ამ დაწყებულსაც ისეთივე ბედი ერგებოდა ხოლმე...

არა ჰგავდა ამ მხრივ განსვენებულ ილია ჭავჭავაძეს. დიდებულმა ილია ჭავჭავაძემ იცოდა, რასაც დასწერდა, არავის გაუმჟღავნებდა, როცა დაამთავრებდა, ცალკე შეინახავდა, ორი-სამი კვირის შემდეგ თვითონვე მუშტრის თვალით გადაიკითხავდა, რამდენჯერმე შეასწორებდა, შალაშინს გაჰკრავდა და შემდეგ, როდესაც საბოლოოდ დარწმუნდებოდა, რომ დანერილი აკმაყოფილებდა, მაშინ გაუზიარებდა სხვას და დასტამბავდა...

სულ სხვა იყო სანდრო ყაზბეგის წერის ხასიათი. იგი წერდა განგრძობას თავის მოთხრობისას გრძლად, საგაზეთოდ დაჭრილს ქაღალდზე და ერთის ფურცლიდან მეორეზედ რომ გადავიდოდა, ამ წინა ფურცელს გადაუკითხავად სტამბაში უკრავდა ხოლმე თავს. ხანდახან სტამბაშიც ვერ მივიდოდა, რომ ენახა და შალაშინი გაეკრა...

61.

ყაზბეგი თავის მოთხრობებს სწერდა პირდაპირ თეთრად და... ბ-ნმა ვალ. გუნიამ გვიამბო, ყაზბეგი „დროების“ სახვალთა ნომრისთვის მოთხრობის გაგრძელების წერას რომ შეუდგებოდა, მე მთხოვდა ხოლმე ნამეკითხა უკანასკნელი დაბეჭდილი ადგილი მოთხრობისათ, რომ გახსენებოდა, რა ადგილზე იყო გაჩერებული...

რაკი კალამს აიღებდა ხელში და დაადებდა ქალღმერთს, ვიდრე არ შეასრულებდა მთელს საფელეტონე წერილს, თავს მაღლა არ აიღებდა. ქალღმერთიდან ერთის გოჯის მანძილზე ძლივს ეჭირა თავი. ამ დროს ლაპარაკი, ფეხის ხმა, რახარუხი, სიცხე, სიცივე – მისთვის არ გაერჩია ღმერთს...

ამისთანა შრომასთან ყაზბეგს ცხოვრება ჰქონდა უწესრიგო. ნივთიერად იყო შევინჯოებული, ხან მშვიდი და ხან მაძლარი. ამგვარს ცხოვრებას უნდა უთუოდ მალე დაექანცა ყაზბეგი და კიდევ დაქანცა. ხუთის წლის ამნაირად შრომის შემდეგ იგი ველარ ახერხებდა რისამე დაწერას და უშველებელის მოთხრობების შემქმნელს უჭირდებოდა ერთის ან ორის გვერდის დაწერა.

62.

მე მაქვს ჩემი კანონი, ჩემის შეძლებისამებრ გონება გადევნებული და ისე მიღებული და შეთვისებული. მომიტევეთ, რომ მას ვემორჩილები. ჩემი კანონი ამბობს: თუ ერთხელ კარგი რამ ჩაიღინე, ეგ სრულიადაც ზარმაცობის ნებას არ გაძლევს. არამცთუ ამ ნებას არ გაძლევს, როგორც ისეთს კაცს, რომელსაც შეგიძლია რიგიანი რამ გააკეთო, მოვალეობასა გდებს დაუცხრომლად იმუშაო და მისცე შენს ქვეყანას ის, რისიც მიცემა შეგიძლიან... მე ვწერ, ვწერ იქამდის, სანამ წერა რისიმე შემეძლება. კარგს დავწერ რასმე, ხალხი ისარგებლებს, ცუდი იქნება და გადააგდებს...

ალექსანდრე ყაზბეგი,
„ბატონ მეუნარგიასგან „მოძღვრის“ წერილის გამო“

63.

განსხვავებული ბუნების კაცი იყო და წერაც განსხვავებული იცოდა. მოვიყვან მისი „ელგუჯას“ დაწერის ამბავს, რაც თვით სანდროსაგან გამიგონია და რაც ამას წინათ დაადასტურა ასოთამწყობმა, მოხუცმა რუსიშვილმა.

„ელგუჯა“ თავდაპირველად თავდებოდა ახლანდელი პირველი თავის ბოლოში, ელგუჯას სიკვდილით; სტამბაში ასოთამნყოფებმა განაცხადეს, რომ ფელეტონს არ ავანყობთ, თუ გმირი ვაჟკაცის ელგუჯას ამბავი არ განაგრძო სანდრომ; ამისთანა ვაჟკაცს ასე ადრე არ მოგაკვლევინებთო. გაუგზავნეს სანდროს რედაქციაში მეტრამპაუ¹ დიომიდე კილაძე და ორი ასოთამნყოფი, სთხოვეს, რომ ელგუჯა არ მოეკლა და მისი ამბავი გაეგრძელებინა.

– ელგუჯას ასე ადრე ვერ მოგაკვლევინებთო, მითხრესო, – გადმომცა სანდრომ, – თან მეტისმეტად მიამა ასეთი მომართვაო, თან კი გასაჭირში მაგდებდაო. ცოტა ყოყმანის შემდეგ რაკი არ მეშვებოდნენ, იქვე გადავიკითხე ფელეტონის ბოლო და ქვეშ მივანერე „გაგრძელება იქნება“. მძიმედ დაჭრილი ელგუჯა წაიყვანეს მოსარჩენად ვითომ გადაღმა სოფელში. რამდენიმე დღის შემდეგ მოთხრობის გაგრძელებაც მზად მქონდა და პატარა მოთხრობის მაგიერ დიომიდე კილაძემ და სტამბის ასოთამნყოფებმა დამანერინეს დიდი მოთხრობაო, – სიამოვნებით, სიცილით მითხრა ეს სანდრომ.

დავით კლდიაშვილი

¹ დამკაბადონებელი.

64.

ალექსანდრე ყაზბეგი „დროების“ ფელეტონებისთვის სწერდა თავის რომანებს ნაწყვეტ-ნაწყვეტად, დღეს ერთ ფელეტონს, ხვალ – მეორეს, ამასთანავე იგი სრულიად არაფერს არ ასწორებდა შემდეგ, ერთ სიტყვასაც არ სცვლიდა, მაგრამ ეხლა, როცა ამ რომანებს კითხულობთ, და ამასთანავე გახსოვთ მისი წერის ამბავი, გიკვირთ, რომ მთელ რომანში წითელი ზოლივით გატარებულია ერთი დაჟინებული იდეა. ამ იდეიდან ვერავითარ გზის გადახვევას, ცოტათი გზის აცდენასაც ვერ შეამჩნევთ. აქ ხედავთ, რომ ყაზბეგის ნიჭს სააღმაფრენო მდგომარეობაში დიდხანს შეეძლო ყოფნა და დიდხანს მუშავდებოდა ეს ანალიზი, კომბინაციები, ათასნაირი გამოანგარიშება. ედგარ პო ამბობს: „პოემაში, ისე, როგორც რომანში, როგორც სონეტში, ან ნოველაში, ყველაფერი უნდა ისწრაფებოდეს კარგი დასკვნისაკენ. კარგმა მწერალმა დასაწყისშივე იცის თავისი ნაწერის უკანასკნელი სტრიქონი“. ეს აქსიომა არავისზე ისე არ ითქმის, როგორც ყაზბეგზე.

65.

მომეტებულად მე ვწერდი მოთხრობებს მთის ცხოვრებიდან და ვცდილობდი დამეხატა ის წმინდა ჩვეულებანი, ადათები და წესები, რომელიც ხალხის გონიერებამ მიიღო და დაადგინა...

მე მესმის ამგვარი შრომა, ამგვარი მოთხრობა და აღვიარებ ამათ სარგებლობას. ეს იყო მიზეზი, რომ მე გულმოდგინეთ ვმუშაობდი... მე არა ვარ მლოცველი უსულო, უსიცოცხლო საგნებისა, ვერც ჩემი ოცნება, ვერც ჩემი გონება, ვერც ჩემი კალამი ვერ მიუბრუნდება მკვდარს, მოქმედებამოკლებულს საგანს. მაშასადამე, ყოველს მსურველს ჩემის შრომის გარჩევისას უფლება აქვს სრული, არამც თუ უფლება, მოვალეც არის ყველა მათგანი, ამ მხრით შეეხონ ჩემს ნაწერებს, გაარჩიონ, წარმოსთქვან მათი ავკარგიანობა, მიჩვენონ ნაკლულობა და მით საშუალება მომცენ, შეცდომანი დავინახო, ვეცადო მათი შესწორება და შემდეგისთვის ვიხელმძღვანელო.

ალექსანდრე ყაზბეგი,

„ბატონ მეუნარგიასგან „მოდურის“ წერილის გამო“

66.

ვაჟა და ყაზბეგი, ეს ორი პოეტი მივიდნენ მთასთან ხევის დეკანოზებივით¹, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ ვაჟა რელიგიით მივიდა, ყაზბეგი კი ეთიკით. ვაჟა მთების ჯანყში ხედავდა ლაშარს² და ლოცულობდა, ყაზბეგი კი მთაში კაცს ეძებდა და აფიცებდა ხანჯალს და ძმობას.

ვახტანგ კოტეტიშვილი

¹ ხატის მსახური, რომელიც სახატო რიტუალს (დროშებისა და ხატების გამოსვენებას, დალოცვას, მსხვერპლის შეწირვის წესებს) ასრულებდა.

² ლაშარის ჯვარი – ფშავის მთავარი სალოცავი.

67.

როდესაც სერგეი მესხი „დროების“ რედაქტორად იყო, ძალიან ხშირად დავდიოდი რედაქციაში. ერთ დილას შევედი, იქ დამხვდა აკაკი წერეთელი, სანდრო ყაზბეგი და სერგეი მესხის ძმები. მაგიდაზე

ბუბლიკები¹ ეყარა. ყველანი გამხიარულებული იყვნენ და იცინოდნენ. სანდროს ვკითხე: რა მოგსვლიათ, ეს ამოდენა ბუბლიკი მეფურნესავით რომ მოგიყრიათ, რა არის-მეთქი.

სერგიმ მითხრა: ნუხელის მთელი ღამე ვმუშაობდით და უვახშმოდ დავრჩით. ამ დილით ძალიან მოგეშივდა, ჩაი გავაკეთეთ და უპუროდ ვერ დავლიეთო. ერთმანეთს ვკითხეთ, ფული ვის რა გვაქვს... თურმე არც ერთს გროში არ გვებადა. მერე ვსთქვით, ნეტავი ერთი ფულიანი შემოვიდეს ვინმე, რომ ბუბლიკის ფული მაინც დავესესხოთ. ამ დროს ეს ჩემი მარტია (სერგიის ჰყავდა შინ გაზრდილი კაჭკაჭი) გაიქცა, აი იმ კუთხეში ჩაჰკრა ნისკარტი იატაკს, აი იქ რომ ჩამტვრეულიაო და ორი აბაზიანი ამოაგდო. ავდექით და იმ ორი აბაზით ვიყიდეთ ეს ამოდენი ბუბლიკებიო. სანდრომ მითხრა: ეს მარტია დიდი თანაგრძნობით მოგვექცა დღესაო. სანდროს ვუთხარი, თუ ეგრეა, რას უყურებთ, რატომ არ მიირთმევთ-მეთქი. სანდრომ მიპასუხა: ბევრი რომ დავინახეთ, თვალი გაგვიძლა და ვერ დავრიეთ ხელიო. რამდენი ამისთანა და ამაზე უარესი დღე გამოუვლია სანდროს, დიდად ნებიერად აღზრდილი კი იყო.

ნინო ორბელიანი

¹ მრგვლად გამომცხვარი კვერი.

68.

თელავში გავიცანი ყაზბეგი. ზაფხული გაატარა აქ. დიდი პატივისცემით ეპყრობოდა ქართველობა... საუკეთესო ბელეტრისტს¹ ვახლდით და ვამაყობდით. ვერ მივადენდით თუნდა ცივ ნიავსა. მის საუბარში გატაცება მატყვევებდა, თავდავინწყება.

¹ პროზაიკოსს.

დაიწყებდა... და თანდათან ცეცხლს დასძენდა იგი თავის თქმას, ეშხს უმატებდა, ფართოვდებოდა ამბის არე, გარდაიშლებოდა, გადასტეხდა მისი სიტყვა სინამდვილის გრკალს და ნავარდს უვლიდა... იფურჩქნებოდა ჯადოსანი სიტყვა ქართული, გარდაიშლებოდნენ გონებაში ლანდთა დასები.

და დაჰკარგავდნენ ნუშის გულად მოყვანილნი დიდრონი თვალნი სიცხადის იერს. ველარ გვხედავდნენ, ველარ არჩევდნენ წრედ მოვლებულ ნივთთა სიმრავლეს. ნუთუ უმზერდნენ მისი თვალები ზე სინამდვილეს? და გადმოჰქონდა სიტყვის ჩანჩქერს სურათთ ჯელგები, ხატებების სახეების დიდი სიმრავლე და იცინოდა ალექსანდრე, მკლავებს შლიდა, იძახდა, ხლტოდა, ცრემლსაც აფრქვევდა; ჯადოვდებოდა თავისი გონების ხვეულებში აღმოჩენილ ხორცშესხმულ ლანდებით, ჩვენცა გვხიბლავდა...

სანდრო ამ ჟამს სულ სხვა იყო. ალბათ ის კაცი, რომელმაც მოგვცა „ელგუჯა“ და „მამის მკვლელი“, „მოდღვარი“, „გოჩა“... ძლიერი გონების სარკე დაეტანებინა მისთვის ბუნებას, მეტად მგრძნობიარე იყო ამხატველობითი ძალა მისი, ნათელი და ხომ ეს ნიჭი არის საარაკო, იგი ხალიჩა რჩეულ სულთ რომ მიმოაფრენს პირდაპირად ოცნებათა სანახებში.

69.

ნიკო ლომოური ეკითხება ალექსანდრე ყაზბეგს:

– რა გემართება სანდრო, ახლა რომ მხიარული ხარ, უცებ გადაიქცევი, რალაც გაუგებარი. შეშინებული იყურები აქეთ-იქით. ვილაცასთან ლაპარაკობ, რა მოგდის?

რაზედაც ალ. ყაზბეგს უპასუხნია:

– ეგ არაფერი, უცბად მომელანდნენ ყველა ჩემი გმირები და მათთან ვლაპარაკობო.

ვახტანგ კოტეტიშვილი

70.

ალ. ყაზბეგმა „ელგუჯა“ პირველად დაბეჭდა 1881 წელს გაზ. „დროებაში“. ამ გამოცემის შესახებ ავტორს აღნიშნული აქვს შემდეგი: „ზოგი მიზეზის გამო, ეს მოთხრობა ისე ვერ დაიბეჭდა, როგორც მომზადებული იყო. ამ ცოტა ხანში კი ცალკე წიგ-

ნად, უფრო ვრცლად და შესწორებული გამოვა". მაგრამ ეს ვრცელი და შესწორებული გამოცემა შემდეგში არ გამოქვეყნებულა არც ცალკე წიგნად და არც ალ. ყაზბეგის თხზულებათა კრებულში. ამავე დროს არსებობდა სიტყვიერი გადმოცემა, რომ ალ. ყაზბეგმა „ელგუჯა“ ცალკე წიგნად დაბეჭდაო, მაგრამ ცენზურამ მთელი ტირაჟი დასწვა, გადარჩა მხოლოდ ერთი თუ ორი ცალი, რომლებიც ასოთამნყოფებმა გადამალესო.

კვლევა-ძიება ამ გადამალული „ელგუჯას“ აღმოსაჩენად გაცხოველდა ალ. ყაზბეგის გარდაცვალების შემდეგ, მაგრამ ვერსად იპოვეს ვერც აკრძალვის განკარგულება, და ვერც აკრძალული თხზულება. სიტყვიერი გადმოცემა ბოლო დროს კიდევაც გამართლდა: 1933 წელს აღმოჩენილ იქნა 1884 წელს დაბეჭდილი „ელგუჯას“ ერთი ცალი, მაშინდელ ასოთამნყოფ ზ. კოტეტიშვილის მემკვიდრეების ოჯახში.

ახლადაღმოჩენილი „ელგუჯას“ რედაქცია „დროებაში“ დაბეჭდილი ტექსტისაგან ზოგან არსებითად განსხვავდება... 1884 წელს დაბეჭდილ „ელგუჯაში“ უფრო მკაფიოდაა გამომჟღავნებული მეფის რუსეთის... სანინაალმდეგო განწყობილება, ვიდრე „დროების“ ტექსტში. ამიტომ გასაკვირი არაა, რომ ცენზურას ის აუკრძალავს.

71.

„ძალიან კარგია...“

„დიდად მიამა...“

„მშვენიერება არის...“

„უფალო მოჩხუბარიძევ, გიხაროდეს, შენა ხარ პირ-
ველი მწერალი, დრამატიკი საქართველოში...“

„ღმერთმა გაკურთხოს მოჩხუბარიძევ იმ გულის
დატკობისათვის, რომელიც მომეცა ამ მოთხრო-
ბის ნაკითხვის უამს. ჯერ ქართულ ენაზედ მზგავსი
არა დანერილა რა...“

„ქართველების ომიროს [ჰომეროსი] არის, შაბაშ!!!“

*გრიგოლ ორბელიანის მინაწერები გაზეთ „დროების“
იმ ნომრებზე, სადაც იბეჭდებოდა ალ. ყაზბეგის
„ელგუჯა“ და „მამის მკვლელი“*

72.

ერთ დილას მიველ ჩემს სამსახურში. იქ დამიხვდა სანდრო ყაზბეგი. დამინახა თუ არა, მტაცა ხელი.

– კაცო! რატომ არა ჰყიდულობ ჩემს თხზულებასა! – შემომძახა იმან საყვედურით.

– რა თხზულებას? – შევეკითხე მე.

– „მოძღვარს“.

– განა გამოვიდა? სად იყიდება?

– აი, აქა მაქვს! – და მომაჩეჩა წიგნი ხელში.

– რა ჰქვია?

– მანეთი.

წავიღე წიგნი და ვიფიქრე, მოდი ერთი, შევუდგები კითხვასა. შევუდექ კითხვას მოლლილ-მოქანცული... დარწმუნებული, რომ მესამე გვერდზევე შევდგები და გადვისვრი წიგნს. მაგრამ! მაგრამ დავინწყე კითხვა და ჩემი გონება თანდათან რაღაც უცნაური, მოთილისმური ჯაჭვით ჩაეკრა წიგნს და წავიდა მის აზრთა და მხატვრობათა სიღრმეში. სტრიქო-

ნები სტრიქონებს, გვერდი გვერდს გასდევდნენ და მე დამავინწყდა ძილიც, მოსვენებაც. მე აღარ ვიყავ ჩემს სანერ სტოლთან; ჩემი მოჯადოებული გონება, თვით მთლად ჩემი არსება გადავიდა იმ ბუნებაში, იმ აზრთა მდინარეობაში, რომელთაც გვიხატავდა ავტორი და რომელნიც სულ ახალ-ახალ სანახაობებით იტაცებდნენ ჩემს გონებას. ამ დროს მე თვით გავხდი მმოძრავი და მომქმედი პირი იმ ჯადოქრის კალმით დახატული ცხოვრების სინამდვილისა... დაიკარგა ჩემთვის ძილი. მოატანა გათენებამ, გავათავე წიგნიც და ჩავფიქრდი.

მე, როგორც მოგეხსენებათ ჩვენს მწერლობაში ვითვლები დიდ წუნია მწერლად... აქ კი უცებ ჩემს აღტაცებას, ჩემს განცვიფრებას აღარა ჰქონდა საზღვარი. ჩემთა თვალთა წინ აიშალნენ და გაიფანტნენ ამ წიგნში აღძრულნი ერთიერთმანეთზედ მაღალნი აზრნი, ერთმანეთზედ დიდებულნი მხატვრობანი, ღრმა ფსიქოლოგიური ცნობანი, კაცთა გულის ცოდნა, გავლენა და ძალა კაცზედ...

იმავე დილით გავექანე ყაზბეგისაკენ. ის დამიხვდა რედაქციის კარებთან. მე აღტაცებით ვეცი იმას და დაუწყე კოცნა. სანდროს სიამოვნებისაგან მოერია თვალებში ცრემლი, იმას არა სჯეროდა, რომ მე, ანტონ ფურცელაძე, იმისი ნაწერებით ასეთს აღტაცებაში შავიდოდი.

73.

გრიგოლ ორბელიანს წაეკითხა „ელგუჯა“ და დიდად მოსწონებოდა, ზედ ქება დაეწერა: „შაბაშ, მის დამწერსაო“. ალ. ყაზბეგს სამწერლო ფრთები შეესხა. მისი წინანდელი მეგობრები კი მაინც არ რწმუნდებოდნენ მის ნაწერთა ნიჭიერებაზე, არც კი კითხულობდნენ, გრიგოლ ორბელიანის ქება რომ შეიტყვეს, ამაზე გაკვირდნენ და ამბობდნენ:

– დაიკარგოს ყაზბეგიც და მისი ნაწერებიც, თვით რა შვილი ბრძანდება, მაგის ნაწერები რა უნდა იყოს. მესხს „დროებისთვის“ მასალა არა აქვს და ბეჭდავს მის ნაწერებს, გაზეთის გასაყვებადო.

ზაქარია ჭიჭინაძე

74.

დავით კლდიაშვილის წერილი ალექსანდრე ყაზბეგს:
 ღრმად პატივცემულო ალექსანდრე მიხეილის ძევ!
 გიგზავნით გულითად სალამს! თქვენი „განკიცხუ-
 ლი“ შედეგია, რომელიც ყოველ ჩვენგანს, ქართ-
 ველს, უფლებას აძლევს სიამოვნებით თქვას: ჩვენ
 ჯერ არ დაგვიკარგავს ყველაფერი, ჯერ კიდევ
 ვცოცხლობთ და დიდხანს ვიცოცხლებთ!

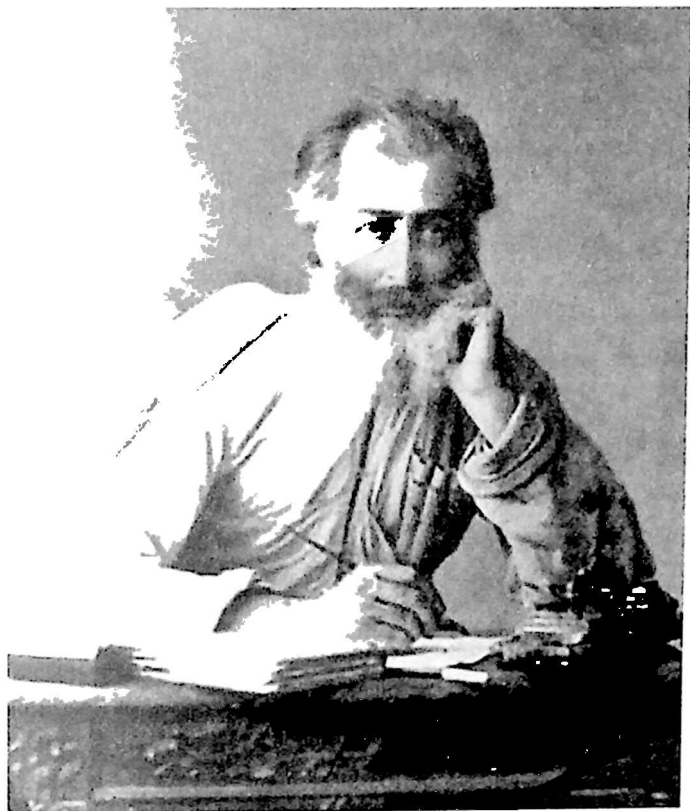
მე უდიდესი გატაცებით დავეწაფე ამ გვერდებს და
 შემდეგ მე გამახსენდა ან. ფურცელაძის „ვაი მარ-
 თალთა“, მაგრამ... სად „ვაი მართალთა“ და სად
 „განკიცხული?“

გაუმარჯოს „განკიცხულს!“ გაუმარჯოს მის დამ-
 წერს, მრავალჟამიერ, მრავალჟამიერ!..

რომელი დააბოლოვებს იმ ამოუფხვრელ შთაბეჭ-
 დილებას, რომელიც მოახდინა ჩემზედ და აქაურე-
 ბზედ „განკიცხულმა“. თუ არ გეწყინებათ, იმასაც
 მოგახსენებ, რომ თქვენს ნაწერებში, რომელიც
 მე თითქმის ყველა წაკითხული მაქვს, ერთი ვერ
 აჯობებს „განკიცხულს“. „განკიცხული“ ჭეშმარი-
 ტად უმაღლესი ხელოვნების ნმინდა ნაწარმოებია.
 ღმერთმა ქნას, რომ ამისთანა თხზულებები ხშირათ
 ჩნდებოდეს ჩვენს ლიტერატურაში.

უფალმა გააძლიეროს ყოველი მარჯვენა, რომელი
ესრე ასაჩუქრებს თავის ქვეყანას...

ვრჩები თქვენი მარადის პატივისმცემელი
დავით კლდიაშვილი

ალექსანდრე ყაზბეგი. პორტრეტი.
გადაღებულია თბილისში. თარიღი უცნობია

75.

1885 წელს „ივერიის“ ყოველდღიურ გაზეთად გადაკეთებასთან დაკავშირებით ილია ჭავჭავაძემ სპეციალური წერილით განახლებულ გამოცემასთან სათანამშრომლოდ მიიწვია ქართველი მწერლები. ილიასგან ბარათი მიიღო ალექსანდრე ყაზბეგმაც:

მის მაღალკეთილშობილებას, ბ-ნს ალექსანდრე მიხეილის-ძეს ყაზბეგს!

მონყალეო ხელმწიფევ, ბატონო ალექსანდრე,

გაზეთებიდან მოხსენიებული გექნებათ, რომ პირველ იანვრიდამ 1886 წ. გამოვა ყოველდღიური ქართული გაზეთი „ივერია“, რომლის რედაქტორობა ვიკისრე მე. რასაკვირველია, ამისთანა მძიმე ტვირთს მე ვერ ვიკისრებდი, თუ სახეში არა მქონოდა დახმარება და შემწეობა თქვენისთანა პატივცემულ მოღვაწეთაგან. მე დარწმუნებული ვარ, რომ ეგ იმედი, რომელმაც ესეთი მძიმე საქმე გამაბედვინა, არ გამიმტყუნდება. გაზეთის საქმე საერთო, საზოგადო საქმეა, იქნება სხვაგან ისე არა, როგორც საკუთრივ, ჩვენში. თქვენი წარსული, თქვენი ყოფილი მოღვაწეობა ჩემთვის უტყუარი საბუთია მისი, რომ საცა საერთო საზოგადო საქმეა, იქ თვითონ თქვენი გული იძულებულ გყოფთ მხურვალე მონაწილეობა მიიღოთ. მაშასადამე, აქ თხოვნა ჩემგან მეტია. მე მარტო საჭიროდ ვრაცხ მოგახსენოთ, რომ თქვენის კალმის ნაწარმოებისათვის ჩვენის რედაქციის კარი ყოველთვის ღია იქნება და თქვენი თანამშრომლობა ყოველთვის სასიამოვნო და სასურველი.

გაზეთი გახლდებათ „დროებაზედ“ უფრო მომეტებული ზომისა. თქვენდა საყურადღებოდ მომირთმევია პროგრამმა გაზეთისა.

თქვენი თანამშრომლობის მოიმედე,
 თქვენი გულითადი პატივისმცემელი
 ილია ჭავჭავაძე

76.

ბევრნი უსამართლოდ ექცეოდნენ სანდროს და ხანდახან ცხარე ცრემლითაც ატირებდნენ მას. ერთხელ „დროებაში“ საოცარი ენით გალანძლა იგი, მიწასთან გაასწორა, რომ იტყვიან, როგორც პიროვნება, როგორც მწერალი, ილია ხონელმა. ძლივს დავაწყნარე სანყალი სანდრო, როცა ტირილი აუვარდა ფელეტონის წაკითხვის შემდეგ.

– ალბათ, ვანო მაჩაბელი¹ არ არის თბილისში, თორემ ის არ მისცემდა ნებას ამგვარად გაველანძლე ხონელს. დღეს მლანძღავენ, მიწასთან მასწორებენ ზოგიერთნი, მაგრამ მე მწამს, რომ მოვა ისეთი დრო, როცა ჩემს სახელს სხვანაირად ახსენებენ! – თქვა სანდრომ. ეს იყო მისი ღრმა რწმენა და ამით ნუგეშობდა იგი.

დავით კლდიაშვილი

¹ ამ დროს ივანე მაჩაბელი ასრულებდა გაზეთის რედაქტორის მოვალეობას.

77.

გაზეთში მოკალათებული რეცენზენტები,¹ უსამართლოდ და უდიერად ეპყრობოდნენ ა. ყაზბეგს. აბა, რომელი მსახიობი არ ყოფილა სუსტი, მაგრამ არც ერთი არ იყო ისე აბუჩად აგდებული, როგორც ჩვენი საყვარელი ბელეტრისტი!.. მაშინდელი ცნობილი ლიტერატორები: დავით კეზელი (ზოილი, სოსლანი), ილია ბახტაძე (ხონელი), ვალერიან გუნია (ვალიკო-ია), იონა მეუნარგია (ლელო) და სხვები ერთპირად ყაზბეგის წინააღმდეგ იყვნენ განწყობილნი. რა შეეძლო მარტოდმარტო დარჩენილ ა. ყაზბეგს? ებრძოლა? როგორ? რანაირად? თუმცა რეცენზენტების მისამართით ხანდახან

¹ პრესის მიმომხილველები, შემფასებლები.

ამოიკვნესებდა: „დამეხსენ, თორემ მეც დაგკრამ, გამინყდა მოთმინებაო. ჩემი დაკრული, ცას ვფიცავ, დაკრულსა ეგვანებაო!“ ა. ყაზბეგს არა ჰყოლია გულის შემატკივარი, ქომაგი.

ერთხელ პიესა „ეხლანდელ სიყვარულში“ ა. ყაზბეგის ავადმყოფობის გამო მისი როლი მსახიობმა მაქსიმოძემ (კოტე მძინარაშვილმა) შეასრულა. რეცენზენტი აქაც გადასწვდა ა. ყაზბეგს: მაქსიმოძე ძლიერ ჰბაძავს ყაზბეგის თამაშობას, მასწავლებელი რა არის, რომ მისი მოწაფე რა უნდა იყოსო...

უნდა პირდაპირ ითქვას, რომ ჩვენი ნიჭიერი მეფე-ლექტონე ი. ხონელი ძალიან სასტიკად ეპყრობოდა სანდროს სცენაზე მოსვლას. ხონელი იმის მომხრეცაა, რომ უხეირო არტისტს მკვდარი კატები ესროლონ სცენაზე... დიახ! და ყველა ეს, სამწუხაროდ, იწერებოდა „ივერიაში“ და არავინ არ გამოესარჩლა! იყო ოთხკედელშუა გამომწყვდეული თავის მაიმუნ ჟაკოთი, განაპირდა, გამარტოვდა, ჩასახლდა თავის გულის ყაფაზაში¹ და მხოლოდ წერაში ჰპოვებდა სულის სიმშვიდეს. „არავინ შეიბრალა! ხელი არავინ გადაუსვა! სიპ ქვაზე დატოვეს, მოლიპულ გზაზე დააყენეს. არავინ დაუყვავა, არც „სატრფომ გულისა“ და „არც ძლიერთა იმა ქვეყნის კაცებმა“.

იოსებ გრიშაშვილი

¹ ყაფაზა – გალია.

78.

საკვირველს ბედზედა ვარ გაჩენილი, ღმერთმან იცოდეს!.. არ ვიცი, რა ვარსკვლავი მიშუქებდა იმ დღეს, რომელი იმ ღმერთთაგანი თანაგრძნობის და რომელი უთანაგრძნობის სხივით ჰფენამდა ჩემს მომავალსა.

სადაც რა უნდა მოხდეს, სადაც რა რიგს უკულ-მართობაზედ უნდა დაუტრიალდეს ვისმეს ბედის ჩალხი, სადაც უნდა ცოფმორეული, დაბნედიანებული ხალხს საკბენათ ექნებოდეს, – შეჭველად მეც შიგ ჩარეული უნდა შევიქნა. შეჭველათ უნდა აღიჭურვნენ ჩემს წინააღმდეგ სხვადასხვა ხარისხის და ღირსების გმირნი. ჩემზედ უნდა სცადონ თავიანთი ჭკუამახვილობის მჭრელობა, თავიანთი ხუმარ-მასხრობის ფხიანობა და ყველა მათგანი სცდილობს, შეჭველს თავის მოვალეობად ხდის, ცოცხლათვე მინაში ჩამფლას, თუნდა თავის მოქმედების მიზეზად საბუთიც კი არა ჰქონდეს!.. მე რომ ალთას ვიმყოფებოდე და რომელიმე ფხუენაძემ ბალთაში ცხვირი დააცემინოს, მე უნდა დამბრალდეს ეს უბედური შემთხვევა!

ალექსანდრე ყაზბეგი, „ბ. რედაქტორო“

79.

სანდრო კარგი საამხანაგო იყო, უხვი, როცა კი რაიმე ჰქონდა, ხოლო მოკრძალებული, როცა არაფერი გააჩნდა. არაფერს პირიქით ამხანაგს არ გთხოვდა, ხოლო შენით თუ პირიქით შეაძლევდი, თავმდაბლური მობოდიშებით გამოგართმევდა და გულწრფელად აღგითქვამდა, პირველ შეძლებისთანავე გადაგიხდიო...

იყო ლიტერატურულად ნაკითხი კაცი, გულდასმით ჰქონდა გადაკითხული, როგორც ეტყობოდა, ჯერ კიდევ სიყმაწვილეში ქართველი კლასიკოსები, ზეპირად იცოდა ბევრი ადგილები „ვეფხისტყაოსნიდან“ და „დავითიანნიდან“.

80.

თბილისში ისეთებიც ჰყავდა სანდროს, რომლებიც დიდად აფასებდნენ და ხელს უწყობდნენ მას, ლატაკ ცხოვრებაში მყოფს. დიდად ემადლიერებოდა

ვანო მაჩაბელს, დიდი სიყვარულით იხსენიებდა ილია ჭავჭავაძეს...

ილია ჭავჭავაძემ ხელის მოსამართლად სანდროს მისცა „ივერიაში“ დაბეჭდილი „განკიცხულის“ ამონაბეჭდი... ამგვარადვე მისცა რამდენიმე ასი ამონაბეჭდი „მოძღვრისა“. ეს მოთხრობა უცნაურად უყვარდა სანდროს და განსხვავებული აღელვებით ალაპარაკდებოდა ხოლმე, როცა მოთხრობის შესახებ სიტყვა ჩამოვარდებოდა. საყვარელმა ნაწარმოებმა დიდი მწუხარებაც მოუტანა სანდროს. ამონაბეჭდზე ილიამ ფასად მანეთი დააწერა, – გერგებაო! – ეთქვა მას სანდროსთვის. იონა მეუნარგიამ გაზეთში მოათავსა მოთხრობის გარჩევა, რომ ნაწარმოები სუსტია და უკიჟინებდა ავტორს, რომ ასეთი დიდი ფასი დაადო ასეთ სუსტ ნაწარმოებსო. და, ვგონებ, ნათქვამიც ჰქონდა, რომ ეს მწერალს, ალბათ, სიხარბით მოსვლიაო.

კარგად მახსოვს, რა გამწარებული იყო ამ წერილით სანდრო; გულამომჯდარი ტიროდა ამის გახსენებაზე. ამის შესახებ მან მეუნარგიას საუცხოო საპასუხო წერილი მისწერა. – რა უნდა ჩემგან? რა ვქენი ისეთი ცუდი, რომ ყოველგვარ სისაძაგლეს თავს მახვევენ? ამბობდა იგი გამწარებით... მოკვდა სანდრო ისე, რომ სიხარული არ უგრძვნია, როგორც მწერალს.

81.

მე არ მახსოვს, რომ მთელს თავის სიცოცხლეში სანდროს მიეღოს თუნდ ერთი გროში ჰონორარი ნაწერებში. პირიქით, ის თვითონ სძლენობდა მთელს რედაქციას „დროებისა“, როცა ორიოდ გრომს ჩაიგდებდა ხელში. ცოტაოდენ ფულს ის შოულობდა, როგორც სცენაზე მოთამაშე...

ის დიდად ბედნიერად გრძნობდა თავს, როცა 1885 წელს „ივერიამ“ ცალკე დაუბეჭდა რამდენიმე ასი ეგზემპლარი მისი „მოძღვრისა“. ყოველდღე რამდენიმე ცალს უბეჭდი ჩაიდებდა, როცა გავიდოდა სახლიდან და აძლევდა მისი ნიჭის დამფასებლებს საჩუქრად.

82.

სრულებით უსახსროდ დარჩენილ ალ. ყაზბეგს ღამე თავშესაფარებელი ბინა რა არის, ბინაც კი არა ჰქონდა!.. მართალია, სიძე ჰყავდა, დის ქმარი, საინტენდანტოს მოხელე¹, ვინმე ფურმანი, მრავალ-ლოთახიანი ბინის პატრონი, მაგრამ იმ მრავალო-თახიან ბინაში ერთი, თუნდაც სულ პატარა ოთახი არ აღმოჩნდა ისეთი, რომ დაავადებულ ალ. ყაზ-ბეგს ღამე გაეთია.

ყოფილა შემთხვევა, რომ სიძეს კარზე მისდგომია. იმას კი შინ არ შეუშვია და ყაზბეგს სამზარეულო-ში, ან პირდაპირ დერეფანში უთენებია ღამე, თავის ნაბდის ამარა...

თედო სახოკია

¹ ფინანსების მართვაზე ან ზედამხედველობაზე უფლებამოსილი ოფიციალური პირი.

83.

ამაყი იყო, ვით ვეფხვი მთისა, თავმდაბალი, როგორც მწირი¹.

ერთს მის შორეულ ნაცნობს, მისის ვინაობის მცოდნეს, შეენიშნა მისი შევიწროვებული მდგომარეობა, გაეგზავნა იმისთვის კონვერტით ფული და სადარბაზო ბარათზედ დაენერა ვისგანაც და რა აზრითაც იყო გაგზავნილი. ასე მოსვლოდა გული განსვენებულს [ალექსანდრე ყაზბეგს], რომ ნაკუნ-ნაკუნ დაეხია გაგზავნილი ბარათიცა და ფულიც.

ივანე მჭედლიშვილი

¹ მოხეტიალე, განდეგილი.

84.

ერთხელ, ყაზბეგთან სიტყვა ჩამოვარდა ცოლის შერთვაზე. მან სთქვა: – მთელს ჩემს სიცოცხლეში მხოლოდ მაგას ველოდი, მაგას ვნატრობდი, ეგ მიმაჩნდა ჩემის ჯანის და მომავალი ცხოვრების ბედნიერებად და აკი მისგან ცარიელი არ დავრჩი. რა ვუყო ჩემს ბედს, ჩემს თავს და ჩემს მომავალს ცხოვრებას! რომ იცოდე, ზაქარია, თუ რანაირად მინდოდა ცოლის შერთვა, თუ რანაირად მიყვარს ყმანვილები და როგორ მსურდა, რომ მე ჩემი საკუთარი შვილი მყოლოდა, მაგრამ, ჩემდა საუბედუროდ, ამ ბედნიერებას მოვაკლდი. ეხლა ბევრს ვდარდობ, ბევრს ვნანობ, მაგრამ რაღა დროს? ვსწყევლი მხოლოდ იმ პირებს, ვინც ჩემს ასე დარჩენას ხელს უწყობდნენ. ღმერთმა ჰკითხოს იმათ, ისინი იყვნენ ჩემი პასუხისმგებელნი.

ზაქარია ჭიჭინაძე

85.

ერთხელ საგვარეულო ძვირფასი სახარება მიყიდა ჩვენს „წერა-კითხვის საზოგადოებას“ და იმავე დროს დედამისის დანარჩენი ქირმანის შალი¹, რომელიც ძვირფასი იყო, სულ 15 მანეთად გაჰყიდა.

¹ ძვირფასი შალი.

მოაგროვა ფულები და ბათუმში ამოჰყო თავი. იქ რა ჩაიდინა არ ვიცი, მაგრამ, რომ დაბრუნდა, აღარა ჰქონდა რა და ერთი პატარა ჟაკო-მაიმუნიც ჩამოიყვანა მხარზე შესკუპული. შვილი არ ეყვარება ადამიანს ისე, იმას რომ ჟაკო უყვარდა.

ერთხელ დაეკარგა როგორღაც, იმაზე უსაცოდვესი აღარავინ ყოფილა! მაშინ რედაქციის¹ ზედა სართულში სასტუმრო იყო. ერთხელ გ. ყარანგოზიშვილი დაბრუნდა გვიან თავის ოთახში და, როდესაც ასანთი ველარ ნახა, გაიხადა და ჩანვა ქვეშაგებში. ბნელაში ფეხებზე ხელი მოუსვა ვილაცამ; გამოახილა თვალები და წამოჯდა. მოინდომა კრაოტებქვეშიდან ფოსტლების გამოღება, მაგრამ ამ დროს, ხელი რომ შეეყო, ვილაცამ ჩამოართვა ხელი; შეშინებული წამოვარდა ტიტველა კაცი, მოავლო ხელი ხანჯალს, ამოიღო და მიაყვირა მტერს: „გამოდი მანდედან, თუ ვაჟკაცი ხარ! ნუ იმალებიო!“ ბევრი უყვირა, ხან რუსულად, ხან ქართულად და ბოლოს ჟაკო მაიმუნი გამოდგა: ყაზბეგს რომ გამოეპარა, იქ ასულიყო და დამალულიყო. მაიმუნი რომ იპოვა, სანდროს გახარებას საზღვარი აღარ ჰქონდა!.. მაგრამ ბოლოს მაინც მისთანა გაჭირვებაში ჩავარდა, რომ ის თავის საყვარელი ჟაკო თუმნად გაჰყიდა.

აკაკი წერეთელი

¹ იგულისხმება გაზეთ „დროების“ რედაქცია.

86.

იმ ხანებში ბენეფისი იყო ყაზბეგისა და... სხვა საჩუქართა შორის მშვენიერი სტოლზედ [მაგიდაზე] დასადგმელი საათი მოართვეს საჩუქრად თეატრში. ამ საათს შევხაროდით ორივე...

აი ის ჩვენი საათი ცელქმა ჟაკომ [მწერლის მაიმუნმა] გადმოაგდო ძირს და დაამტვრია, აიმართა ორ ფეხზე და ხიხინს მოჰყვა. მე წამოვხტი გაჯავრებული და კარგი სილა ვტკიცე ჟაკოს და ძირს გადმოვუძახე. თავის მხრივ გამწარებული ჟაკო მომახტა მკლავზედ და ღრღნა დამიწყო (კბილები არა ჰქონდა). სანდროს ისე ეწყინა ჟაკოს გამწარება, რომ მე გამიწყრა დიდად და გაჭირვებულ ჟაკოს კი კოცნა დაუწყო.

87.

ვალეხმა ძირს დასცეს ერთ დროს განთქმული მდიდარი ოჯახი მიხეილ ყაზბეგისა [მწერლის მამისა]... ალექსანდრეს დედას ტვირთად დააწვა სახლ-კარის მოვლა და გადახდა. ჩავარდა სანყალი ელისაბედი გაჭირვებაში. ამ გარემოებით ისარგებლა მიხეილის ძმისშვილმა, გიორგი ყაზბეგმა, რომელიც იმ დროს უკვე პოლკოვნიკის ჩინს ატარებდა. ის ასესხებდა ელისაბედს ფულებს და საბოლოოდ იმ თანხების ანგარიშში შეიძინა ალექსანდრეს უძრავი ქონება, მიწები და სახლი.

ერთადერთი დიდი წყალობა გიორგი ყაზბეგის მხრივ ის იყო, რომ მან ნაყიდ სახლიდან არ დაითხოვა საცოდავი და უბედური ქვრივი, რომელმაც თავის ჭერქვეშ დაასრულა ტანჯული სიცოცხლე. არ მახსოვს რომელ წელს იყო ეს, ცნობილ რუსეთის არქეოლოგ ქალს, გრაფინია უვაროვას, მოსკოვიდან მომავალს საქართველში სამხედრო გზით, უკითხავს მიხეილ ყაზბეგის ქვრივი. უვაროვა მოგვითხრობს, რომ ელისაბედი, უკვე მოხუცი, სრულიად გათეთრებული იმყოფებოდა თავის სახლში და თავის მოსამსახურეებთან ერთად მატყლს ართავდა...

88.

დედის წერილი ალექსანდრე ყაზბეგს:

საყვარელო შვილო ალექსანდრე!

შენს დიდხანს სიცოცხლეს ყოვლის შემძლებელს
ღმერთსა ვსთხოვ, ყოვლის ბედნიერებით. შვილო,

რა არის შენი ჭირი, რომ არ მოხვედი ეხლა გიორგისთან? როგორ არ გებრალეები? სულ ავით ვარ მთელი ზამთარი არის. რა სასოებით მოგელოდი და არ მოხველ! წიგნის მოუწერლობა რაღა არის, რომ არა მწერ? შე დალოცვილო, რა ვქნა მე შენი სიყვარულით? და რა გიამება? აღარა ვარ და შენ უფრო რითაც დამშორდე, იმისი მონადე ხარ. მეც დავბერდი ჯანითაც, სხეულითაც აღარა შემოძლიან რა. თვალთაც დამაკლდა ამთენი მწუხარებით და შენი ასე მოშორებით.

რათა შერები, შვილო, რათ დადიხარ გარე-გარე? მოდი და ვიცხოვროთ ერთად. რაც მამიშენის სისხლით ნაშოვნი პენსია მაქვს, შენც იხმარე და მეც. არც ტანთ დაგაკლდება, არც ფეხთ. ბევრნი არიან და ყოფილან ღარიბნი. ჩვენ თუ ერთათ ვიცხოვრებთ და ერთმანერთს გაუგონებთ, ვიცხოვრებთ. განა აქ კი არ შეგიძლიან წერებათ. გიორგის იმედი მქონდა, რომ ფულს მოგცემდა. ეს მე მესესხებოდა ფულს. არ ვიცი რა ფულს მესესხებოდა, რაც მართებს ისიც არ მოგვცა. რა ვქნა, ორი თუმნის მეტი ვერ მოვახერხე. ორ თუმანს გიგზავნი და ერთს საჩოხე მაუდს¹, მანდ შენ ტანზე შეა-

¹ მტკიცე, მჭიდროდ ნაქსოვი ბუსუსიანი შალის ქსოვილი.

კერვინე, როგორც გსურს და ახალუხის ფასს ორ თუმანს გიგზავნი.

შვილო, „მცირესა ზედა სარწმუნო იყავ და მრავალსა ზედა დაგადგინო“, უფალი ბრძანებს. იცი, რომ მე შენთვის სიცოცხლეს არ დავიშურებ. ღმერთი არის მონმე და მე შენ არც ჩაცმას, არც დახურვას არ დაგაკლებ, მაგრამ შენი ბრალია, არ მატყობინებ, არა მწერ სად გამოგიგზავნო. რათა, შვილო, რათ ამყარე აგრე გული? განა მე მაგისტანა უწყალო დედა ვარ შენი, რომ თუ ღონისძიება მექნება შენთვის დავიშურვო? შენმა სიცოცხლემ, ეს ორი თუმანიც ვალათ ავიღე სხვისგან. ამ თვის პენცია არ ამიღია და არც მომცემდნენ, ვინამ თვე არ გავა, თორემ ერთი თვის პენციას გამოგიგზავნიდი. მამწერე როდის მოხვალ, ან ეს ორი საჩოხე აქ შეგიკერო თუ არა? ეს მაუდის საჩოხე ივანეს ცოლმა მოგართვა. ახალმა პატარძალმა. ღმერთმა მაღირსოს შენი ცოლიანობაც. სიმონა ჩეკიაშვილს ვატან ამ წიგნს, ორს თუმანს ფულს და მაუდის საჩოხეს. თან მეშინიან შენი ფხუკიანობისა, რათ მინდოდა მაუდის საჩოხეო! თუ მამწერ ან მოხვალ, ასე მოგრთამ, როგორც სამეფოთ. შენმა სიცოცხლემ, ასე მარტონი დავრჩით...

სხვებრ იყავ ბედნიერათ და კარგათ ჯანის სიმრთელით...

შენი დედა ელისაბედ ყაზბეგისა

89.

დაავადებული მწერალი ყოველდღიური სტუმარი იყო სარძევესი, რომელიც სარდაფში იყო მოთავსებული მაშინდელ სასტუმრო „პეტერბურგის“ ნომრების ქვეშ. ამ სარძევის პატრონი იყო ვინმე ადამია... ალ. ყაზბეგი მოითხოვდა ჩაის ან მანონს, შესატანებლად მისცემდნენ ფრანგულ ფუნთუშას... სულ ნახარჯი შეადგენდა სამ შაურს, მაგრამ არც ეს სამი შაური¹ გააჩნდა ყაზბეგს. ადამიას გაუგონია, რომ მისი ღარიბი მუშტარი ქართველი მწერალია, გაზეთში მისი ნაწერები იბეჭდებო. ხან გადაახდევინებს, ხანაც სამადლოდ არაფერს გამოართმევს, ხან კიდევ „დაანერს“. ასეთი „დანერილები“ 3 მანეთამდე მოგროვდა. ყაზბეგს თავისი ლექსების ხელნაწერი რვეული მოაქვს გირაოდ: როცა ფული მექნება, მოგიტან და დამიბრუნეო... ადამიას გუმანი [წინათგრძნობა] გამართლდა: თავისებური გირაო გირაოდ დარჩა და 3 მანეთის ვალი მისმა მუშტარმა [მომხმარებელმა] საიქიოში თან წაიტანა.

თედო სახოკია

¹ შაური – ხუთი კაპიკი.

90.

დადიოდა ალ. ყაზბეგი ქუჩა-ქუჩა ეული, თითქოს არაფერი აკავშირებდა თანამედროვე საზოგადოებასთან. უმეტეს დროს ატარებდა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ წიგნის მაღაზიაში, სასახლის ქუჩაზე, იქ, საცა ამჟამად გრიბოედოვის სახელობის თეატრია. მაღაზიის გამგე იყო ჩვენი საბავშვო პოეტი შიო ქუჩუკაშვილი. ის იყო ერთადერთი ადამიანი, რომელიც უპატრონო ალ. ყაზბეგს ტკბილად დაუხვდებოდა, ადამიანურად გამოეხმაურებოდა, ცდილობდა სულიერი და ხორციელი ობლობა შეემსუბუქებინა...

თედო სახოკია

10780

ალექსანდრე ყაზბეგი და ვაჟა-ფშაველა.
ფოტოს გადაღების თარიღი უცნობია

91.

ავად რომ გახდა, საავადმყოფოში ჩვენი სახლიდან წაიყვანეს. მალე გამოჯანმრთელდა და ისევ ჩვენსა დაბრუნდა. ძლიერ გახარებული იყო, გვიყვებოდა, რამდენიმე ავადმყოფი მწკრივზე დაგვაყენეს და გვითხრეს: ვინც ამ ვიწრო ფიცარზე გაივლის, მორჩენილიაო. მე კარგად გავიარე და გამომიშვეს სახლშიო.

მეორე დღეს მამაჩემი და სანდრო ბაზარში წავიდნენ. მამამ მას თეთრი ჩოხა უყიდა. უკან რომ დაბრუნდნენ, გზაში შეხვდათ ვაჟა-ფშაველა. სამთავემ როინიშვილის ფოტოგრაფიაში შეიარეს. სურათი ჯერ სანდრომ გადაიღო ცალკე თეთრი ჩოხით, მერე ვაჟასთან ერთად ხელგადახვეულმა.

ნინო ყაზბეგი

92.

ალექსანდრე ყაზბეგის ნერილი ანტონ ფურცელაძისადმი:

ძმაო ანტონ!

ბოლნი[ცაში]¹ ჩავვარდი კარგათმყოფი და მარწმუნებენ გიჟი ხარო! ვეფიცები, თქვენზედ ჭკვიანი ვარ-მეთქი და არ მიჯერებენ. ერ[თი] შემო. უთხარ და და[ა]რწმუნ[ე], არ ვარ გაგიჟებული, არამედ ისინი გაგიჟებულან, ვინც მე მხედავენ გიჟათ... შენი ნახვა ჩემთ[ვ]ის ძალიან საჭიროა და მაგასთანავე ფულ[ი]საც. გა[ჭივ]რებული ვარ და მაქვს რამ მაქვს (ე. ი. და თუ რომ გაქვს). შენ [რომ] მოსულიყავ, ჯახი[რი]სგან დავიხსნებ[ო]დი.

შენი მოხე[ვე], მოჩხუბ[არიძ]ე

¹ საავადმყოფოში.

93.

ბოლოს დასნეულებული, იგი მოათავსეს მიხეილის საავადმყოფოში. ამ დროს კიდევ გამოიცა მისი მოთხრობები სამ ტომად. გამოცემული წიგნები მიუტანეს ავადმყოფს. მან გადაშალა, დააჩერდა თავის პორტრეტს, მერე ამოხია იგი, წიგნის ფურცლებიც მიხი-მოხია და გადაყარა იქით...

დავით კლდიაშვილი

94.

საკვირველს ხასიათს იჩენს ჩვენი საზოგადოება: მინამ არ მოკვდება ჩვენი საზოგადო მოღვაწე, ჩვენი ლიტერატურის ასპარეზზე მშრომელი, მანამ რაც უნდა დღე ადგეს, რაც უნდა გაჭირვებაში იყოს, კაცი არა ჰყავს ყურის მგდებელი, გულის შემატკივარი...

აბა, ვინ იცის, რომ ჩვენი სასახელო, ჩვენი უნიჭიერესი ბელეტრისტი [პროზაიკოსი], ალექსანდრე ყაზბეგი იმყოფება დღეს საავადმყოფოში? კაცმა, რომელმაც ამოდენა ღვანლი და ამაგი დასდო ქართულს მწერლობას... დღეს ეს კაცი არის დარჩენილი მარტო იმ ულუფის ამარა, რომელიც ეძლევა საავადმყოფოდან. არც მნახველი, არც გროშის მიმწოდებელი, რომ თამბაქო მაინც იყიდოს, რომელიც მარტოლა დარჩენია გასართობად და თავისი ჩამქრალი სიცოცხლის მოსანელებლად, რომ დაჩვეულმა კაცმა ჩაი მაინც დალიოს. საავადმყოფოს მოხელეთა თქმით, ამას არავინა ჰყავს... ნუთუ აქამდისაც მივედით!

95.

არასდროს დაბადებულა უფრო მხურვალე წყურვილი ქალწულებრივად წმინდა ჰაერისა, უმნიცკლო, მყინვარის თოვლზე უფრო სუფთა ჰაერის, ბრწყინვალე სილაჟვარდის წყურვილი, როგორიც იბადება ყაზბეგის ნანერების ნაკითხვის შემდეგ...

მთელი უფსკრული წამებული სულის განათლდა ქვეყანასთან შემარიგებელი სინათლით. ეს სული ჰქონდა ალ. ყაზბეგს მწუხარე ფონად, რომელზედაც ისროდა თავის ჩაუქრობ სხივებს ზეციური სილამაზე...

არც ერთს მის თანამედროვეთაგანს არ განუცდია ის შემაშფოთებელი სიცოცხლის დრამა, რომელიც წილად ხვდა ალექსანდრე ყაზბეგს, ნახევრად შეშლილს, ნახევრად წმინდანს... არავის არ უტარებია ისე, როგორც მას, ეკლის გვირგვინი, რომლის წვეტები ჩხვლეტდნენ მის გაფითრებულს მაღალ-გონიერ შუბლს...

96.

მე მგონია, რომ ალ. ყაზბეგის მზგავს ადამიანებს, შემოქმედებამდე და შემოქმედების პროცესშიც, თუ არ დაემტვრათ ცხოვრება, ისე შეუძლებელიც არის მათი შემოქმედება.

შემოქმედების ხალხს ტემპერამენტის სიჭარბე აწვალებს, რაც ხშირად ისეთ ფორმებს იღებს, რომ მთელი ლიტერატურაც კი არსებობს გენიოსობის და შეშლილობის ნათესაობის შესახებ.

ვახტანგ კოტეტიშვილი

97.

ჩვენი საზოგადოება ცოტა პირშავად არის მასთან. მაშინ, როდესაც მისი ნაწერები ათასობით იყიდებოდა და როგორც მწყურვალე წყაროს, ისე ენაფებოდნენ მის ნაწერებს, ის სამხედრო ჰოსპიტალში იწვა ავადმყოფი, დიდ გაჭირვებაში. სიკვდილის შემდეგ კი შეინანა საზოგადოებამ, მის კუბოს მზე და მთვარე დაახალეს, მაგრამ რალა დროს? მისი სიკვდილიც კი უცნაური იყო. ერთხელ ვარანცოვის ძეგლთან ვიდექ და იქ შევნიშნე, რომ საზოგადოება მუშტაიდისაკენ¹ მიესწრაფებოდა... აქ თურმე წარმოდგენა იყო: ვირი აჰყავდათ მალლა აეროსტატით!.. სწორედ იმ დროს, მოვიდა ჩემთან დანაღვლიანებული ზ. ჭიჭინაძე და ნაღვლიანად თავის ქნევით დამეკითხა: „სად მიდის ეს ქართველი საზოგადოება სასეირნოდ? სულ ნახევარი საათი არ იქნება, რაც ჰოსპიტალში ყაზბეგი გარდაიცვალა და მეც იქიდან მოვდივარო!“ ამ ამბავმა დამაღონა და შენუხებული დავბრუნდი შინისაკენ.

აკაკი წერეთელი

¹ მუშტაიდის ბაღი – ბაღი თბილისში. გააშენა 1830-იან წლებში ირანიდან გამოქცეულმა მირ ფეთეალა სეიდ თავრიზმა.

98.

მოჩხუბარიძის დამარხვას მრავალნი დავესწარიით. დიდებით და პატივით გაასვენეს იმისი გვამი თბილისიდან სტეფანწმინდას... სოფლელები სამღვდელოებით რამდენსამე ვერსზე შეეგებნენ. სოფელში ხელით შეიტანეს, თავის გაოხრებულის კერის წინ დაასვენეს. ჭირისუფალთ მიეგება გამზრდელი ნინო, ძაძებჩაცმული, თეთრთმაგაშლილი, მწარედ, მოთქმით დასტიროდა თავისაგან ნებიერად გაზრდილს საყვარელს სანდროს. სანყალი ბებერი გამდელი! „სანდროს სიცოცხლემო“ – ფიცულობდა და ეხლა იმ დღეს შეესწრო, როდესაც „სანდროს სულის მზეს“ დაიფიცავს... ნინო მუდამ ნატრობდა: სანდროს ხელით დამარხვა მელირსოსო. და ახლა 88 წლის დედაკაცი იძულებული გახდა თავისი ხელით მიწა მიეყარა... ასე ბრუნავს წუთისოფელი და ვინ ვის ჩაასწრობს, არავინ ვიცით.

99.

ლექსით გამოეხმაურა ალექსანდრე ყაზბეგის გარ-
დაცვალებას ვაჟა-ფშაველა:

ალექსანდრე ყაზბეგს

შვილო ტანჯულის ქვეყნისავ,
სული დაჰლიე ტანჯვითა,
მიუხვალ მამა-პაპათა
ამოღებულის ხანჯრითა,
ცრემლად დამდნარის გულითა,
დაღლილი მტრისა ჯავრითა!..
ჯავრი ტანს ნაბდად გეხვევა,
ცრემლი მიგყვება საგძლადა
და ტრფობა შენის ქვეყნისა
უქმს და ხელუყრელს აბჯრადა.
თავს დგმული ეკლის გვირგვინი
ფერხთ-ნინ დაუგდე გმირებსა,
მამულისათვის გამწყდართა
იმ საქართველოს შვილებსა.
ცოცხლად იმედით მცხოვრებო,
გთხოვ, იმათაც სცე ნუგეში!
პირობა ქართველებისა,
ვგონებ, მიგყვება უბეში!..
უჩვენე შენი კალამი,
ნანები სისხლის გუბეში!

ვაჟა-ფშაველა

მწერლის საფლავი სტეფანწმინდაში

100.

მე მინდა ვიყო კარგი შვილი საქართველოსი. პირადად ღირსეული იმ წმინდა საგნებისა, რომელთაც მე შევდგომივარ და უეჭველად ჩემი საქმე ჩემს სიტყვას უნდა მიზღვედეს. მე სხვა რიგად კაცი არ მესმის...

მე არც ცოლი, არც შვილი, არც თუ სხვა რომელიმე გულის შემატკივარი არ დამრჩება. თუ საქართველოში ჩვენი დროის პირველის ბელეტრისტის [პროზაიკოსის] სახელი არ დამრჩა, – დამრჩება მისთვის პირველის გულის შემატკივარის სახელი!

ალექსანდრე ყაზბეგი, „ბ. რედაქტორო“

მოკლე ცნობები ავტორთა შესახებ:

ალიბეგაშვილი სტეფანე – ალექსანდრე ყაზბეგის სახელობის ყაზბეგის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის დირექტორი.

ახნაზაროვი არტემ (1866-1924) – ჟურნალისტი, გაზეთ „ივერიის“ თანამშრომელი.

ბარნოვი ვასილ (1856-1934) – მწერალი, პედაგოგი, საზოგადო მოღვაწე, ქართული ლიტერატურის კლასიკოსი.

გიგაური ნ. – ალექსანდრე ყაზბეგის მეგობრის, სვიმონა გიგაურის ძმის შვილი.

გიგაური ტასო – ალექსანდრე ყაზბეგის მეგობრის, სვიმონა გიგაურის რძალი.

გოდერძიშვილი თედო – ალექსანდრე ყაზბეგის მეგობარი, მწყმსი.

გრიშაშვილი იოსებ (1889-1965) – ქართველი პოეტი და საზოგადო მოღვაწე.

ვაჟა-ფშაველა (1862-1915) – მწერალი, საზოგადო მოღვაწე, ქართული ლიტერატურის კლასიკოსი.

თარხნიშვილი სოფიო – ალექსანდრე ყაზბეგის ნათესავი ქალი.

ითონიშვილი ვალერიან – ისტორიკოსი, კავკასიის ხალხთა საოჯახო ყოფისა და ტრადიციების მკვლევარი.

კარბელაშვილი პოლიევქტოს (1855-1936) – ისტორიკოსი, მუსიკოსი, მწერალი, სასულიერო და საზოგადო მოღვაწე.

კარიჭაშვილი დავით (1862-1927) – ისტორიკოსი, რუსთველოლოგი, პუბლიცისტი, საზოგადო მოღვაწე.

კლდიაშვილი დავით (1962-1931) – მწერალი, დრამატურგი, საზოგადო მოღვაწე, ქართული ლიტერატურის კლასიკოსი.

კობაიძე ანდრია – პუბლიცისტი, საზოგადო მოღვაწე, „ივერიის“ თანამშრომელი.

კოტეტიშვილი ვახტანგ (1893-1937) – ქართველი ლიტერატურათმცოდნე, კრიტიკოსი, ფოლკლორისტი, მოქანდაკე, ხელოვნებათმცოდნე. დიდი წვლილი დასდო ალექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედების კვლევას. ავტორია ფუნდამენტური ნაშრომისა „ალექსანდრე ყაზბეგი და მისი ავტორობის საკითხი“ (1925).

მაღალაშვილი სონა – ალექსანდრე ყაზბეგის დედის ძმის შვილი.

მოზდოკელი გიორგი – ალექსანდრე ყაზბეგის მეგობრის ძმის შვილი.

მჭედლიშვილი ივანე – ჟურნალისტი, „დროების“ თანამშრომელი.

ნადიბაიძე თევდორე – მწყემსი.

ორბელიანი ნინო – პოეტი, საზოგადო მოღვაწე, ალექსანდრე ყაზბეგის მეგობარი.

საფაროვა-აბაშიძე მაკო (1860-1940) – მსახიობი, საქართველოს სახალხო არტისტი.

სახოკია თედო (1868-1956) – ჟურნალისტი, პედაგოგი, ეთნოგრაფი და ლექსიკოლოგი.

ტაბიძე გალაკტიონ (1891-1959) – უდიდესი ქართველი ლირიკოსი, ქართული ლიტერატურის კლასიკოსი.

ფურცელაძე ანტონ (1839-1913) – პროზაიკოსი, პოეტი, პუბლიცისტი, კრიტიკოსი, საზოგადო მოღვაწე.

ღუდუშაური დავით – მწყემსი.

ღუდუშაური იაგორ – ალექსანდრე ყაზბეგის მეგობარი, სახალხო პოეტი.

ყაზბეგი ელისაბედ – ალექსანდრე ყაზბეგის ბიძაშვილი.

ყუბანეიშვილი სოლომონ (1901-1986) – ლიტერატურათმცოდნე, ტექსტოლოგი.

შადური ვანო (1910-1988) – ლიტერატურათმცოდნე, მწერალი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი.

წერეთელი აკაკი (1840-1915) – მწერალი, საზოგადო მოღვაწე, ქართული ლიტერატურის კლასიკოსი.

ჭიჭინაძე ზაქარია (1853-1931) – საზოგადო მოღვაწე, გამომცემელი, ლიტერატურისა და ისტორიის მკვლევარ-პოპულარიზატორი.

ჭყონია ილია (1860-1927) – პოეტი, პროზაიკოსი, ჟურნალისტი.

ხეთაგური გრიგოლ – ჟურნალისტი, პუბლიცისტი.

სახელთა განმარტებანი

აბაზი – ოცი კაპიკი.

აბაშიძე ვასილ (ვასო) (1854-1926) – ქართველი მსახიობი. ქართული რეალისტური სამსახიობო სკოლის ერთ-ერთი ფუძემდებელი.

ანტონოვი ზურაბ (1820-1854) – ქართველი დრამატურგი.

„ბატონ მეუნარგიასგან „მოძღვრის“ წერილის გამო“ – ალექსანდრე ყაზბეგის მიერ ქართველი კრიტიკოსის, იონა მეუნარგიას საპასუხოდ დაწერილი წერილი.

„ბ. რედაქტორო“ – ალექსანდრე ყაზბეგის პოლემიკური წერილი.

ბახტაძე ილია (ფსევდონიმი – ხონელი) (1859-1900) – ქართველი პუბლიცისტი, ჟურნალისტი, მთარგმნელი.

ბენეფისი – წარმოდგენა, გამართული მისი ერთ-ერთი მონაწილე მსახიობის პატივსაცემად.

„განკიცხული“ – ალექსანდრე ყაზბეგის მოთხრობა (1884 წ.).

გარბანი – სოფელი საქართველოში, ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში.

გეორგიევსკის ტრაქტატი – 1783 წელს ციხესიმაგრე გეორგიევსკში დადებული ხელშეკრულება რუსეთსა და გაერთიანებულ ქართლ-კახეთის სამეფოს შორის. ხელშეკრულების პირობები რუსეთმა არ შეასრულა.

გუნია ვალერიან (1862-1938) – ქართველი მსახიობი, რეჟისორი, დრამატურგი, კრიტიკოსი.

დარიალის ხეობა – მდინარე თერგის ხეობის მონაკვეთი ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში. დარიალის ხეობაზე გადის საქართველოს სამხედრო გზა.

„დროება“ – ქართული პოლიტიკური და ლიტერატურული გაზეთი, დაარსდა 1866 წელს.

„ელგუჯა“ – ალექსანდრე ყაზბეგის მოთხრობა (1881 წ.).

ერისთავი გიორგი (1813-1864) – ქართველი დრამატურგი, პოეტი, ქართული პროფესიული თეატრის ფუძემდებელი.

ვახტანგ VI – ქართლის გამგებელი (ჯანიშინი) 1703-1714 წლებში, ქართლის მეფე 1716-1724 წლებში, მწერალი, მეცნიერი.

ვორონცოვი მიხეილ (1782-1856) – რუსი სახელმწიფო მოღვაწე, კავკასიის მეფისნაცვალი.

თუმანი – ათი მანეთი.

„ივერია“ – ქართული პოლიტიკური და ლიტერატურული პერიოდული გამოცემა, გამოდიოდა თბილისში 1877 წლის 3 მარტიდან ყოველკვირეულ გაზეთად, 1879-1885 წლებში – ჟურნალის სახით, 1886 წლიდან – ყოველდღიურ გაზეთად. დამაარსებელი და რედაქტორი იყო ილია ჭავჭავაძე.

კერესელიძე ივანე (1829-1892) – ქართველი ჟურნალისტი, პოეტი, საზოგადო მოღვაწე.

ლომოური ნიკო (1852-1915) – ქართველი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე, პედაგოგი.

„მამის მკვლეელი“ – ალექსანდრე ყაზბეგის მოთხრობა (1882 წ.).

მანეთი – რუსული ფულის ერთეული.

მაჩაბელი ივანე (1854-1898) – ქართველი მწერალი, მთარგმნელი და საზოგადო მოღვაწე.

მესხი სერგეი (1845-1883) – ქართველი პუბლიცისტი, ჟურნალისტი, საზოგადო მოღვაწე.

მეუნარგია იონა (1852-1919) – კრიტიკოსი, მწერალი, პუბლიცისტი.

„მეფე ლირი“ – უილიამ შექსპირის ტრაგედია, დაფუძნებული ბრიტანეთის ლეგენდარული მეფე ლირის ისტორიაზე.

„მკითხველო!“ – ალექსანდრე ყაზბეგის ავტობიოგრაფიული ცნობების შემცველი თხზულება.

მოურავი – ადგილობრივი მმართველობის მოხელე ძველ საქართველოში. მოურავი ასრულებდა სამეურნეო, ადმინისტრაციულ და სასამართლო ფუნქციებს. ის იყო პროვინციის, ქალაქის, სოფლის გამგე.

„მოხვევები და იმათი ცხოვრება“ – ალექსანდრე ყაზბეგის ეთნოგრაფიული წერილი.

„მოძღვარი“ – ალექსანდრე ყაზბეგის მოთხრობა (1885 წ.).

„ნამწყემსარის მოგონებანი“ – ალექსანდრე ყაზბეგის ავტობიოგრაფიული მოთხრობა.

ორბელიანი გრიგოლ (1804-1883) – ქართველი რომანტიკოსი პოეტი და სამხედრო მოღვაწე.

სტეფანწმინდა – ყაზბეგის მუნიციპალიტეტის ადმინისტრაციული ცენტრი.

„ფაქტები“ – ალექსანდრე ყაზბეგის ავტობიოგრაფიული ხასიათის ტექსტი.

ფელეტონი – ცოცხლად, იუმორით დაწერილი საგაზეთო მოთხრობა, რომელიც ამასხარაებს თანამედროვე ცხოვრების ნაკლოვან მხარეებსა და მახინჯ მოვლენებს.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება – საზოგადოებრივი ორგანიზაცია საქართველოში 1879-1927 წლებში, რომელმაც დაარსებისთანავე მთელი საქართველოს მასშტაბით აქტიური კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა დაიწყო – ხსნიდა სკოლებს, სამკითხველოებს, გამოსცემდა წიგნებს. ქვეყანაში, სადაც სახელმწიფოებრიობის ნიშნები თანდათან იკარგებოდა, გადარჩენის ერთადერთ გზად განათლების გავრცელება რჩებოდა.

ქისტები – საქართველოში მცხოვრები ჩეჩნები. ძირითადად ცხოვრობენ საქართველოში, პანკისის ხეობაში (ახმეტის მუნიციპალიტეტი).

ქუჩუკაშვილი შიო (ფსევდონიმი შიო მღვიმელი) (1866-1933) – ქართველი საბავშვო პოეტი.

„ცისკარი“ – ყოველთვიური ლიტერატურული ჟურნალი, დაარსდა 1852 წელს.

ჭიჭინაძე ზაქარია (1853-1931) – ქართველი საზოგადო მოღვაწე, გამომცემელი, ლიტერატურისა და ისტორიის მკვლევარ-პოპულარიზატორი.

„ხვეისბერი გოჩა“ – ალექსანდრე ყაზბეგის მოთხრობა (1884 წ.).

„ჰამლეტი“ („ტრაგიკული ისტორია ჰამლეტზე, დანიის უფლისწულზე“) – უილიამ შექსპირის ტრაგედია.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ახნაზაროვი არტემ, ალექსანდრე ყაზბეგი (ჩემის ნახსოვრიდგან), „ქართული სიტყვა“, 1923, №4.
2. ბარნოვი ვასილ, ყაზბეგის ხსოვნას, „ქართული სიტყვა“, 1923, №1.
3. გორგაძე ილია, გურგენიძე ნოდარ, ალექსანდრე ყაზბეგი, ცხოვრებისა და შემოქმედების მატთანე 1848-1893, ბიბლიოგრაფიული ქრონიკა, თბილისი, 1998.
4. გრიშაშვილი იოსებ, თეატრალური წერილები, თბილისი, „ხელოვნება“, 1960.
5. ვაჟა-ფშაველა, თხზულებანი ათ ტომად. ტ. I, თბილისი, „საქართველოს მაცნე“, 2006.
6. თარხნიშვილი სოფიო, ალექსანდრე და დიმიტრი ყაზბეგები, ჟ. „მნათობი“, 1927, №8-9.
7. ითონიშვილი ვალერიან, ალექსანდრე ყაზბეგი (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მონაცემები), საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 2006.
8. კარიჭაშვილი დავით, ალექსანდრე ყაზბეგის ბიოგრაფია, წიგნში – ალექსანდრე ყაზბეგი, თხზულებანი, 1904.

9. კლდიაშვილი დავით, ჩემი ცხოვრების გზაზე, მოთხრობები, თბილისი, „საბჭოთა საქართველო“, 1961.
10. კობაიძე ანდრია, ალექსანდრე ყაზბეგი და ორი სოფლის დავა ერთ სოფელთან, „ივერია“, 1893, №131.
11. კობაიძე ანდრია, ალექსანდრე მიხეილის ძე ყაზბეგის შესახებ, „ივერია“, 1894, №2.
12. კოტეტიშვილი ვახტანგ, ალექსანდრე ყაზბეგი და მისი ავტორობის საკითხი, ტფილისი, 1925.
13. ორბელიანი ნინო, მოგონება, „კვალი“, 1893, №52.
14. სახოკია თედო, ჩემი საუკუნის ადამიანები, თბილისი, „ნაკადული“, 1969.
15. ტაბიძე გალაკტიონ, საარქივო გამოცემა ოცდახუთ წიგნად, წ. XIII, თბილისი, „ლიტერატურის მატრიანე“, 2006.
16. ფურცელაძე ანტონ, ალექსანდრე ყაზბეგის (მოჩხუბარიძის) შესახებ, ჟ. „მწყემსი“, 1891, №19.
17. ფურცელაძე ანტონ, მცირე მოგონება ალექსანდრე ყაზბეგზე, „ივერია“, 1898, №52-53.
18. ყაზბეგი ალექსანდრე, თხზულებათა სრული კრებული, ტ. I, თბილისი, „საბჭოთა მწერალი“, 1948.
19. ყაზბეგი ალექსანდრე, თხზულებათა სრული კრებული, ტ. II, თბილისი, „საბჭოთა მწერალი“, 1948.
20. ყაზბეგი ალექსანდრე, თხზულებათა სრული კრებული, ტ. III, თბილისი, „საბჭოთა მწერალი“, 1949.

21. ყაზბეგი ალექსანდრე, თხზულებათა სრული კრებული, ტ. IV, თბილისი, „საბჭოთა მწერალი“, 1950.
22. ყაზბეგი ალექსანდრე, თხზულებათა სრული კრებული, ტ. V, თბილისი, „საბჭოთა მწერალი“, თბილისი, 1950.
23. შადური ვანო, მასალები ალექსანდრე ყაზბეგის ბიოგრაფიისათვის (ყაზბეგების საგვარეულოს მოღვაწენი), თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1985.
24. ცხვილოელი პ. (პოლიევქტოს კარბელაშვილი), ალექსანდრე მიხეილის ძე ყაზბეგი (მოგონება), „ივერია“, 1893, №268-269.
25. ცხოვრება ალექსანდრე ყაზბეგისა, მოგონებები შეკრიბა და გამოსაცემად მოამზადა ეთერ ავსაჯანიშვილმა, თბილისი, „განათლება“, 1988.
26. წერეთელი აკაკი, თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, ტ. VII, თბილისი, „საქართველოს მაცნე“, 2015.
27. ჭავჭავაძე ილია, თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, ტ. XVII, თბილისი, 2012.
28. ჭიჭინაძე ზაქარია, ალექსანდრე ყაზბეგი, „ლიტერატურის მატრიანე“, 1942, III-IV.
29. ჭყონია ილია, ჩემი დღე და სოფელი, ჟ. „მნათობი“, 1928, №8.
30. ხეთაგური გრიგოლ, სოფელ სათარგმანოდან დაბა ყაზბეგამდე, გაზ. „დარიალი“, 1973, 22 თებერვალი.

სარჩევი

ალექსანდრე ყაზბეგი – 100 ამბავი	5
მოკლე ცნობები ავტორთა შესახებ	157
სახელთა განმარტებანი	160
გამოყენებული ლიტერატურა	165

თან საკითხავი

სერიის გამოცემები:

1. გია ბულაძე. 200 ამბავი მხატვრობაზე. გამოსაცემად მოამზადა მარიამ უგრეხელიძემ.
2. ალექსანდრე მაქედონელი. 120 ამბავი. გამოსაცემად მოამზადა ნატო გორდელაძემ.
3. ალექსანდრე მიქაბერიძე. უცხოეთში დაკარგული ქართველები. 60 ამბავი.
4. ლუდი. 130 ამბავი. გამოსაცემად მოამზადეს ვლადიმერ პერანიძემ და ნიკა ხოფერიამ.
5. გურამ ნიბახაშვილი. 64 ამბავი ფოტოგრაფიაზე. გამოსაცემად მოამზადა თამარ კიკნაველიძემ.
6. ილია ჭავჭავაძე. 180 ამბავი. შემდგენელი თამაზ ჯოლოგუა.
7. კახმეგ კუდავა. ნობელინატი ფიზიკოსები. 150 ამბავი.
8. მსოფლიო მონარქები. 100 ამბავი. შემდგენელი ბაკურ გელაშვილი.
9. ნინო სადღობელაშვილი. ქართველი მწერლები. 130 ამბავი.
10. ზვიად ბერეკაშვილი. ფიზგურთი. 45+45 ამბავი.
11. ნიკა ხოფერია. შუა საუკუნეები. 111 ამბავი.
12. ქართველები უცხოელთა თვალით. 150 ამბავი. შემდგენელი ალექსანდრე მიქაბერიძე.
13. გურამ ნიბახაშვილი. 80-იანები. 100 ფოტოამბავი.
14. გურამ ნიბახაშვილი. 90-იანები. 100 ფოტოამბავი.
15. გურამ ნიბახაშვილი. 2000-იანები. 100 ფოტოამბავი.
16. ფრიდონ საყვარელიძე. იმპრესიონიზტი. 60 ამბავი.
17. ნიკოლოზ რურუა. 50 ალბომით შემოკარული თავისუფლება.
18. 1978 წლის 14 აპრილი. 78 ამბავი. შემდგენელი ანა ბაქანიძე.
19. ზვიად გამსახურდია. 79 ამბავი. შემდგენლები – ნინო ოდილაეაძე და კახმეგ კუდავა.
20. დიმიტრი ყიფიანი. 131 ამბავი. შემდგენელი თამაზ ჯოლოგუა.
21. ძველი ქართული რეკლამა. 150 განცხადება. შემდგენელი გიორგი ჭეიშვილი.

22. კახა კუდავა. ცხოველთა სამყარო. 100 უცნაური ამბავი.
23. საქართველო უცხოელთა თვალთ. 150 ამბავი. შემდგენელი ალექსანდრე მიქაბერიძე.
24. ვაჟა-ფშაველას. 156 ამბავი. შემდგენელი ლევან ბებურიშვილი.
25. მერაბ კოსტაშვი. 79 ამბავი. შემდგენლები – ნინო ოდილაშვილი და კახიკა კუდავა.
26. რუსიკო კობახიძე, დიმიტრი სილაქაძე, დავით ხვადაგიანი, ირაკლი ხვადაგიანი. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა. 100 ამბავი.
27. გელა ჩარკვიანი. #იმდროს. 70 ამბავი.
28. ირაკლი მახარაძე. გურიის და გურულები. 150 ამბავი.
29. გია ბულაძე. მუსიკა. 150 ამბავი.
30. ბახუსის მოყვარულნი. 100 ამბავი. შემდგენელი ირაკლი მახარაძე.
31. თამაზ ჭილაძე. 55 ამბავი. შემდგენლები – სალომე ნიკოლეიშვილი და მანანა ჯანელიძე.
32. ოთარ ჭილაძე. 65 ამბავი. შემდგენლები – სალომე ნიკოლეიშვილი და მანანა ჯანელიძე.
33. მუხრან მაჭავარიანი. 90 ამბავი. შემდგენელი ნანა მაჭავარიანი.
34. ნიკა ხოფერიას, ლევან ტაყლაშვილი. ძველი რომი. 117 ამბავი.
35. როსტომ ჩხეიძე. პავლე ინგოროშვი. 125 ამბავი.
36. ზვიად ბერეკაშვილი. 100 ფეხბურთელი. 100 ამბავი.
37. ბალაქტიონი. 200 ამბავი. შემდგენელი ნათია სიხარულიძე.
38. ბექა ხოჯავა, ნიკა ხოფერიას, დიმიტრი სილაქაძე. სუმო. 90 ამბავი.
39. დავით მაისურაძე. დამწერლობა. 100 ამბავი.
40. ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება. 100 ამბავი. შემდგენელი თამაზ ჯოლოგუა.
41. ცხოვრება საბჭოეთში. 70 ამბავი. შემდგენელი ბუბა კუდავა.

42. კონსტანტინე გამსახურდია. 126 ამბავი. შემდგენელი გიორგი ხულორდავა.
43. როსტომ ჩხეიძე. ოთარ ჩხეიძე. 100 ამბავი.
44. კობი ბრანინტი. 81 ამბავი. ავტორ-შემდგენელი ვაჟა სიმონიშვილი.
45. ალექსანდრე ელისაშვილი. ძველი ტფილისი. 50 ამბავი.
46. აქაქი. 180 ამბავი. ავტორ-შემდგენელი ჯული გაბოძე.
47. ძისტაბი. 100 ამბავი. ავტორ-შემდგენელი ხასო ხანგოშვილი.
48. ქართველი ღრამატურბები. 100 ამბავი. ავტორ-შემდგენელი ნინო თოდუა.
49. ნიკოლოზ ბარათაშვილი. 100 ამბავი. შემდგენელი მაია ცერცვაძე.
50. ღროშები. 100 ამბავი. ავტორ-შემდგენელი ვაჟა სიმონიშვილი.
51. თორნიკე ასათიანი. გერბები. 101 ამბავი.
52. როსტომ ჩხეიძე. ალექსანდრე ორბელიანი. 150 ამბავი.
53. თბილისური ჭორო-მართალი. 100 ამბავი. ავტორ-შემდგენელი ირაკლი მახარაძე.
54. 100 ძველი ისტორია პეროდოტისგან. შემდგენელი ლევან ნუცუბიძე.
55. დიმიტრი სილაქაძე. რუსეთ-საქართველოს ომი. 100 ამბავი.
56. ბექა ხოჯავა. ოპერა. 100 ამბავი.
57. როსტომ ჩხეიძე. 77 ამბავი 1942 წლის შემთხვევებზე.
58. რუსი ნობელიანტი მწერლები. 100 ამბავი. შემდგენელი კახმეგ კუდავა.
59. გოგლა (გიორგი ლეონიძე). 150 ამბავი. ავტორ-შემდგენელი ნათია სიხარულიძე.
60. ნობელიანტები ყველა ქვეყნისა. მწერლები. 118 ამბავი. შემდგენელი კახმეგ კუდავა.
61. 100 ძველი ისტორია პლუტარქისგან. ავტორ-შემდგენელი ლევან ნუცუბიძე.
62. ალექსანდრე ყაზბეგი. 100 ამბავი. შემდგენლები - ლევან ბებურიშვილი და ანა პაპოშვილი.

გამომცემლობა არტანუჯი

✉ თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზ. 5

☎ 2-25-05-22, 2-91-22-83, 5(93) 25-05-22

www.artanuji.ge info@artanuji.ge

f გამომცემლობა არტანუჯი / Artanuji Publishing

სტამბა დამანი
Print House Damani

თბილისი, პ. ჩანჩიბაძის ქუჩა 6

☎ 214 34 01, 598 86 83 86

stamba.damani@gmail.com

f სტამბა დამანი / Print House Damani